

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГОРДІЄНКО ОЛЕНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 811.111'374:61]:316.422.44

**ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ
У ФОРМУВАННІ ГЛОБАЛЬНОГО НАУКОВОГО ПРОСТОРУ ГАЛУЗІ
МЕДИЦИНИ
(на матеріалі англомовних медичних словників)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Запоріжжя – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
Скибіна Валентина Іванівна,
Запорізький державний медичний університет,
професор кафедри іноземних мов.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Безугла Лілія Ростиславівна,
Харківський національний університет
ім. В.Н. Каразіна,
професор кафедри німецької філології і
перекладу;

доктор філологічних наук, професор
Колегаєва Ірина Михайлівна,
Одеський національний університет
ім. І.І. Мечникова,
завідувач кафедри лексикології і стилістики
англійської мови;

доктор філологічних наук, доцент
Макарук Лариса Леонідівна,
Волинський національний університет
ім. Лесі Українки,
декан факультету іноземної філології.

Захист відбудеться 18 грудня 2021 р. о 9-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.051.02 в Запорізькому національному університеті за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-А, корпус №1, ауд. 61.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Запорізького національного університету за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-А, корпус №2.

Автореферат розіслано 17 листопада 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Л. Клименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферовану дисертацію присвячено дослідженню напряму й перспектив розвитку англомовної медичної термінологічної лексикографії (термінографії) з метою сприяння ефективній міжнародній комунікації в галузі медицини в контексті формування глобального наукового простору та розробці конкретних методів її адаптації до цих умов.

Стрімкі зміни, спричинені трансформацією світу з національно розподіленого у глобальний, впливають на всі сфери людського життя – економічну, соціальну, культурну, наукову, освітню, політичну, духовну тощо. При цьому найбільш виразно вони виявляються в галузі науки й техніки, і медицина як її складова, безумовно, є найбільш чутливою до таких змін.

Сьогодні очевидним є той факт, що виживання і подальше процвітання людства в глобальному світі, який стикається з безпрецедентними проблемами через вплив глобальних пандемій, можливе лише в умовах міжнародної співпраці й ефективної комунікації в медичній сфері шляхом обміну науковими здобутками і новими протоколами профілактики, діагностики, лікування, вакцинації. Цей факт визнається і медичною спільнотою, і спеціалістами інших галузей знань, зокрема лінгвістами, перш за все термінознавцями та лексикографами.

Важливість об'єднання зусиль за цим напрямом на міжнародному рівні стала особливо відчутною в середині ХХ ст., коли під егідою Ради міжнародних організацій медичних наук (Council for International Organizations of Medical Sciences), Всесвітньої організації охорони здоров'я (World Health Organization) та ЮНЕСКО була утворена Міжнародна група експертів з медичної термінології і медичних словників (International Group of Experts on Medical Terminology and Medical Dictionaries). Зусилля цієї групи були спрямовані на впорядкування й кодифікацію медичної термінології та на розробку "The Guide to Medical Lexicography", у якому викладено базові принципи укладання словників та окреслено їх обсяг (F. G. Livingston).

Незважаючи на одноголосне визнання важливості медичної термінографії, перш за все англомовної, для вирішення завдань медицини в умовах глобалізації, вона, за влучним спостереженням Р. Маккончі, є недооціненою і взагалі майже не дослідженою (R. McConchie). Водночас, фундамент для її дослідження закладено працями із загальної лексикографії (Л. В. Щерба, R. R. K. Hartmann, S. Landau, L. Zgusta та ін.), а пізніше – і працями з лексикографії для спеціальних цілей – *термінографії* (К. Я. Авербух, О. С. Ахманова, О. М. Карпова, С. І. Маджаєва, О. О. Селіванова, Л. О. Симоненко, В. Д. Табанкова, А. Д. Хаяутин, M. Alberts, H. Bergenholtz, M. Brekke, P. A. Fuertes-Olivera, S. Nielsen, S. Tarp та ін.).

Що стосується теоретичних розвідок саме *англомовної медичної термінографії* (далі – АМТ), то їх важливість відзначається в декількох працях, присвячених особливостям медичних термінів і необхідності їх реєстрації (С. І. Маджаєва, Е. В. Марганія, М. Н. Чернявський, S. Micic), спостереженням за історією окремих словників (Ch. T. Ambrose, M. Flaiser, B. M. Gutierrez Rodilla, H. Isaacs, Z. Jecić, N. Jermen, R. W. McConchie, D. Sket, J. Tolj, J. Tytkö, J. Z. Wee),

деяким аспектам дизайну та укладання словників (Ю. А. Зацний, Л. І. Петрух, М. Junkkari, K. Kocijan, S. I. Landau, G. R. Mihindou, J. Norri, M. Nyström, T. Poranen, B. Zipster), проблемам використання англомовних медичних словників у професійній підготовці студентів медичних закладів (J. Ding). Однак питання системного й комплексного металексикографічного дослідження АМТ, спрямованого на виявлення історично випробуваних механізмів її адаптації до стану медичної галузі та динаміки і перспектив розвитку в умовах глобалізації, залишається відкритим, що свідчить про *необхідність і нагальність* цього дослідження.

Отже, **актуальність теми** визначається, по-перше, потребою дослідження термінологічної лексикографії як чинника, що впливає на формування глобального науково-технічного простору у сфері медицини, особливо з огляду на те, що її термінологічний апарат сьогодні швидко розвивається і потребує розробки сучасних методів лексикографування; по-друге, застосуванням комплексної методології, яка узгоджується із сучасними науковими напрямами й підходами у науці загалом та в лінгвістиці зокрема, і дозволяє виявити особливості АМТ як комунікативного інструменту, що сприяє взаємодії в професійній медичній сфері; по-третє, своєчасністю та перспективністю застосування системного підходу, оскільки він дає змогу виявити перспективні напрями розвитку лексикографії як системи для задоволення потреб сучасного користувача в медичному дискурсі; по-четверте, самим досліджуванним об'єктом, який раніше не перебував у фокусі металексикографічних розвідок.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах комплексної науково-дослідної теми факультету іноземної філології Запорізького національного університету «Когнітивно-комунікативні та лінгвокультурологічні параметри дослідження мовних одиниць». Тему дисертації затверджено (протокол №12 від 05 червня 2019 р.) і уточнено (протокол №5 від 10 грудня 2019 р.) науково-технічною радою Запорізького національного університету.

Мета дисертації полягає у виявленні закономірностей та адаптаційних механізмів, які зумовлюють динаміку розвитку англомовної медичної термінографії, у встановленні перспективного напрямку максимального сприяння ефективній міжнародній комунікації у галузі медицини в умовах формування глобального наукового простору.

Поставлена мета визначила необхідність вирішення таких **завдань**:

- сформувати банк даних англомовних медичних словникових довідників за весь період розвитку англомовної медичної термінографії (XVII ст. – поч. XXI ст.)
- обґрунтувати теоретичні засади дослідження термінологічної лексикографії;
- визначити методологію та розробити методику комплексного системного дослідження медичної термінографії;
- проаналізувати англомовну медичну термінографію як складну адаптивну систему (далі – САС) з урахуванням взаємодії та взаємовпливу всіх її компонентів;

- дослідити генезу й особливості розвитку англомовної медичної термінографії в ході її адаптації до гетерогенного середовища, яке постійно змінюється;
- виявити й охарактеризувати історичні періоди формування та розвитку АМТ;
- визначити параметри динаміки розвитку АМТ та її напрям в умовах глобального медичного дискурсу;
- розробити типологічну класифікацію англомовних медичних словників (далі – АМС) на базі функціонального критерію та відмінних якостей потенційного користувача;
- розробити концептуальну модель електронного навчального градуального англомовного медичного словника, яка вирішує три завдання: а) формування словника відповідно до етапу навчання студентів; б) відображення взаємозв'язків та взаємозалежності між компонентами англомовної медичної терміносистеми; в) реєстрація знань, зафіксованих підмовою медицини.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження слугують досягнення в галузі загальної теорії систем (L. von Bertalanffy, M. Chalupská, M. Gell-Mann, C. Gross, J. H. Holland, G. Minati); теорії комплексних адаптивних систем (Г. Пушний, C. Gross, J. H. Holland, C. Lindberg, J. H. Miller, S. E. Page, J. Park, P. Plsek, B. Zimmerman); основні положення теоретичної лексикографії (О. М. Карпова, В. І. Скибіна, Н. Jackson, R. R. K. Hartmann, S. Landau, L. Zgusta); базові положення термінознавства й теоретичної термінографії (В. В. Дубичинский, Р. І. Дудок, Д. С. Лотте, Л. І. Петрух, В. Д. Табанакова, В. А. Татарinov, S. Nielsen); положення про визнання терміна динамічним явищем (К. Я. Авербух, Н. В. Бугорська, С. В. Гриньов, О. А. Зяблова, В. М. Лейчик, В. А. Татарinov, Д. С. Шелов та ін.); розуміння сутності медичного терміна як носія інформації (Г. О. Абрамова, О. В. Бекишева, В. С. Гусятинська, Ю. А. Зацний, С. Г. Казарина, Е. М. Какзанова, Л. І. Петрух та ін.).

Об'єкт дослідження: англомовна медична термінографія як невід'ємна складова загальної лексикографії, що функціонує в глобальному науково-технічному просторі.

Предметом аналізу постають параметри динаміки історичного розвитку й типологічні характеристики англомовної медичної термінографії як складної адаптивної системи.

Матеріал дослідження: 472 англомовних медичних довідники різних типів (370 словникових довідників: 235 тлумачних словників, 124 перекладних словників, 11 енциклопедичних словників та 102 фактуальних медичних довідників (анатомічні атласи, номенклатури, компендіуми, енциклопедії)), які було відібрано із каталогів *National Library of Medicine*, *Simon Fraser University Library*, *The British Library*, *The Internet Archive*, *Library of Congress*, *WorldCat*, *Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*.

Методологія та методичний апарат дослідження. У дисертаційній роботі обґрунтовано методологію й розроблено методичний апарат дослідження АМТ як САС, що дало змогу виявити закономірності еволюції й окреслити подальші

напрями її розвитку. Дослідження й моделювання АМТ як складної адаптивної системи проводилось із одночасним застосуванням двох методів: 1) агент-орієнтований (знизу-вгору/bottom-up) і 2) метод системного потенціалу (згори-вниз/top-down). Перший використано для дослідження історії, з'ясування динаміки розвитку й типологічних характеристик АМТ. Застосування другого було спрямовано на встановлення параметрів еволюції АМТ, виявлення її закономірностей і напрямів розвитку. Зіставлення результатів, отриманих при застосуванні кожного з методів до аналізу матеріалу АМТ, довело необхідність розробки нового типу словника – електронного градуального навчального медичного словника, який відповідає особливостям складної адаптивної системи АМТ та наявному професійному запиту.

Дослідження англомовної медичної термінографії як *складної адаптивної системи*, проведене в *діахронії* на *синхронних зрізах*, дало змогу виявити *лінгвістичні аспекти* системи (лексикографічно релевантні характеристики медичних термінів, особливості розвитку практичної і теоретичної лексикографії, термінографії, медичної термінографії, методи лексикографування медичних термінів, критичний аналіз медичних довідників з аналізом їх мега-, макро- і мікроструктур) й *екстралінгвістичні фактори* (світова історія, історія медицини, діяльність лексикографів), що визначають розвиток теоретичної та практичної складових АМТ.

Застосування *діахронного підходу* дало змогу провести детальне історико-типологічне дослідження АМТ у контексті світової термінографії (з моменту появи глиняних табличок у XX ст. до н. е. до початку ХХІ ст. – часу активного створення сучасних електронних словників, представлених на смартфонах та інших мобільних пристроях); дослідити трансформацію АМТ (з часів її зародження на базі греко-латино-арабської традиції), яка відбувалась практичним шляхом через реєстрацію в медичних працях, переклад з іноземних мов на англійську і тлумачення у глосаріях та перших словниках, формування національної медичної термінографії і перетворення у глобальний лексикографічний феномен. Такий підхід дав змогу виявити параметри динаміки історичного розвитку АМТ та окреслити перспективні напрями подальшого розвитку.

Аналіз АМТ на *синхронних зрізах* застосовувався для виявлення особливостей реєстрації у медичних довідниках англомовної медичної термінології на кожному етапі, розкриття її характеристик та методів лексикографування.

Для *комплексного* вивчення АМТ з фокусуванням на всіх її особливостях на кожному етапі розвитку застосовувався *мультидисциплінарний підхід*, що передбачав вивчення праць з лінгвістики, філософії, історії, теорії систем, медицини, медичної інформатики, педагогіки тощо.

У ході дослідження використано такі **методи**: *аналітичний огляд літератури* – для виявлення лакун у медичній термінографії; *метод суцільної вибірки* – для створення банку даних англомовних медичних словників; *діахронний та синхронний підходи* – для вивчення історії укладання і сучасного стану медичної термінографії; *порівняльно-аналітичний метод* – для дослідження кореляції і співвідношення особливостей формування англомовної медичної терміносистеми

та її лексикографічної презентації; *метод кількісного та якісного аналізу* – для дослідження динаміки розвитку англомовної медичної термінографії; *методи лексикографічного й критичного аналізу (dictionary criticism)* – для аналізу англомовних медичних словників на рівні їх мега-, макро-, мікроструктур; *емпіричний метод* – для виокремлення з-поміж уже існуючих методів і прийомів термінографування медичного терміна ефективних і тих, що потребують удосконалення; *метод типологічного аналізу* – для розробки принципів класифікації медичних словників; *метод анкетування* – для визначення потреб користувачів під час розробки концептуальної моделі словника; *deskриптивний і зіставний методи* – для опису й систематизації отриманих результатів.

Гіпотеза наукової праці ґрунтується на припущенні, що англомовна медична термінографія становить САС і як така має сформований протягом історичного розвитку потенціал, частина якого реалізується в ході адаптації до процесів, що відбуваються в САС-екосистема/медицина/медична термінологія. Застосування положень теорії комплексних адаптивних систем до дослідження САС-АМТ дає змогу співвіднести потенціал системи з новими умовами його реалізації, а саме з процесами в глобальному медичному дискурсі, та обґрунтувати актуальні й перспективні напрями її системного розвитку.

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена тим, що *вперше* започатковується окремий напрям у лінгвістичних студіях – *металексикографія галузі медицини*, поглиблено здобутки загальної металексикографії завдяки уточненню термінів «термінографія» і «металексикографія», введенню терміна «англомовна медична металексикографія», розробці й застосуванню нової комплексної методології. *Уперше* для використання в науковому обігу сформовано банк даних англомовних медичних довідників різних типів за період з XVII ст. до початку XXI ст. (2020 р.) обсягом 472 одиниці. *Вперше* доведено, що медична термінографія системно організована і належить до такого типу складних систем, як складні адаптивні системи. *Уперше* обґрунтовано методологію дослідження АМТ як складної адаптивної системи та розроблено методiku, яка органічно поєднує два методологічні підходи: агент-орієнтований (знизу–вгору) та метод системного потенціалу (згори–вниз). *Уперше* за результатами історико-типологічного аналізу АМТ як САС розкрито генезу АМТ, розроблено періодизацію її історії та окреслено характеристики кожного періоду. *Новизною* відзначається розроблена типологічна класифікація англомовних медичних словникових довідників. *Уперше* запропоновано принцип типологічної класифікації англомовних медичних довідників, який поєднує два критерії – функціональне навантаження довідника і характеристики потенційного користувача. *Уперше* виявлено окремий тип медичних довідників, які у своїй сукупності виконують регуляторну функцію в галузі медицини. *Уперше* шляхом зіставлення можливостей системи, тобто її історично сформованого потенціалу, і умов його реалізації виявлено параметри динаміки розвитку АМТ й обґрунтовано перспективність і нагальність її розвитку в напрямі системної навчальної лексикографії. *Уперше* запропоновано концептуальну модель англомовного медичного навчального словника, що базується на системному підході та градуальному

принципі, нагальна необхідність укладання якого зумовлена потребами навчального процесу в медичних закладах вищої освіти України.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження узагальнена в таких **положеннях, що виносяться на захист:**

1. Теоретичною базою дослідження англomовної медичної термінографії, спрямованого на встановлення її місця та ролі у формуванні глобального наукового простору галузі медицини в ході її адаптації до гетерогенного середовища, яке постійно змінюється, є положення, які відображають системну взаємозумовленість її структурно-функціональних і динамічних характеристик.

2. За типом системної організації медична термінографія належить до відкритих складних адаптивних систем і як така характеризується їх базовими властивостями: зв'язність, адаптивність, динамічність, емерджентність, нелінійність, рекурентність.

3. Методологія дослідження впливає з визнання АМТ складною адаптивною системою і базується на положеннях загальної теорії систем, теорії складних динамічних систем, теорії складних адаптивних систем.

4. Методичний апарат дослідження АМТ поєднує в єдиний дослідницький конструкт методи лінгвістики, лексикографії, теорії систем, що уможливорює виявлення ходу історичного розвитку (динамічний аспект) і сучасного стану (типологічний аспект) САС-АМТ, дає змогу окреслити динаміку розвитку, встановити системні лакуни й розробити методи їх заповнення.

5. АМТ зароджується на основі греко-латино-арабської традиції і в середині XVII ст. утворює САС, міждисциплінарний аналіз якої демонструє наявність двох історичних етапів – термінографія розвитку (XVII–XVIII ст.) і розвинута термінографія (XIX ст. – 2020 р.).

6. Принципи типологічної класифікації англomовних медичних довідників мають базуватися на їх функціональному навантаженні та на характеристиках потенційного користувача з урахуванням загальних класичних підходів лексикографії. Відповідно, у системі АМТ виокремлено дві групи довідників – фактуальні і словникові.

7. Фактуальні довідники виконують функцію стандартизації і кодифікації *міжнародно узгодженої* медичної термінології, регуляторну функцію в медичній галузі та орієнтовані на професійних користувачів – науковців, широку медичну спільноту, страхові компанії.

8. Функція словникових довідників полягає у лексикографуванні медичної термінології з дотриманням вимог стандартизації і узгодженням з даними фактуальних медичних довідників.

9. Типологія словникових медичних довідників базується на загальних лексикографічних принципах і підходах з класифікаційним розподілом довідників за формальними ознаками і лінгвістичними параметрами.

10. Динаміка еволюції САС-АМТ має кількісну і якісну складові. У загальному кількісному виразі, як і окремо за фактуальними й словниковими довідниками, вона демонструє нерівномірну, проте стабільну тенденцію до зростання. Нерівномірність зумовлена змінами в умовах реалізації системного потенціалу, перш за все у зовнішніх.

11. За якісною складовою динаміка еволюції САС-АМТ виявляє специфіку відповідно до типологічної належності довідників. Для фактуальних довідників вона характеризується збереженням структурно-типологічної композиції за явної спрямованості у бік спеціалізації. У групі словникових довідників динаміка є двовекторною: для тлумачних довідників – у напрямі спеціалізації, для перекладних – у напрямі генералізації.

12. Роль АМТ у формуванні глобального наукового простору галузі медицини полягає в оптимізації доступу до акумульованого знання, яке закодоване в теміносистемі й розкривається в тлумаченнях, та створенні лексикографічних інструментів, які забезпечують ефективну професійну комунікацію, є комплексними за структурою і передбачають переважно електронний формат.

Теоретичне значення дисертації визначається внеском у такі галузі лінгвістики, як *теорія термінологічної лексикографії* (доведена перспективність застосування системного металексикографічного підходу), *медична термінографія* (виявлено новий окремий тип словникових медичних довідників, які виконують регуляторну функцію в галузі медицини), *англомовна медична термінографія* (виявлено параметри динаміки розвитку АМТ і встановлено напрям, який є нагальним в умовах глобального медичного дискурсу). Теоретичні положення і висновки дисертації започатковують окремий новий напрям у лінгвістичних студіях – *металексикографія галузі медицини*, а також поглиблюють здобутки металексикографії завдяки розробці й застосуванню нової комплексної методології до вивчення англомовної медичної термінографії як складної адаптивної системи, що є вагомим внеском у теоретичну лексикографію. Розроблені в дисертації інструменти лексикографування медичної терміносистеми розширюють доступ до термінознавчої бази. Запропонована в дисертації методологія є внеском у германістику і може бути використана в комплексних дослідженнях лексикографії інших термінологічних систем та мов. Методи, застосовані для виділення параметрів типологічної класифікації англомовної медичної термінографії, можуть знайти застосування під час розробки типологічних класифікацій лексикографічної продукції інших терміносистем. Розроблено ключові положення нового напрямку англомовної медичної термінографії – електронної системної навчальної медичної термінографії, яка є необхідною для якісної мовної і професійної підготовки наступної генерації медичних працівників.

Практична цінність. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання: у навчальній роботі – у процесі викладання нормативних курсів «Історія англійської мови», «Вступ до мовознавства», «Лексикологія», «Теорія та практика перекладу»; під час розробки і впровадження елективних курсів, зокрема спецкурсів з науково-технічного перекладу та лексикографії; у навчально-методичній роботі – під час укладання навчальних і навчально-методичних посібників з теоретичних проблем дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у лексикографічній практиці (під час укладання відповідних словників, довідників, глосаріїв), а також у науково-дослідній роботі студентів, аспірантів і докторантів.

Апробація результатів роботи. Основні положення й результати дослідження були опубліковані у вітчизняних і міжнародних наукових виданнях та оприлюднені на міжвузівських, всеукраїнських, міжнародних конференціях. Апробацію результатів дослідження було здійснено на таких конференціях: *міжнародних наукових і науково-практичних конференціях*: «Іноземна філологія у ХХІ столітті» (м. Запоріжжя 2011 р., 2012 р., 2019 р.), «Лексикографические ракурсы: традиции и вызовы ХХІ века» (м. Іваново, Росія, 2011 р.), «Актуальные проблемы романо-германской филологии и методики преподавания иностранных языков» (м. Гомель, Білорусь, 2016 р., 2019 р.), «Language and Modern Technologies: Issues of Historical and Etymological Lexicography» (м. Тбілісі, Грузія, 2019 р.), «Світ мови – Світ у мові» (м. Київ, 2019 р.), «Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки професійної школи» (м. Полтава, 2019 р.), «Актуальні проблеми романо-германської філології та перекладу» (м. Чернівці, 2020 р.), «Actual problems of science and education, APSE» (м. Будапешт, Угорщина, 2020 р.) «Сучасна філологія: тенденції та пріоритети розвитку» (м. Одеса, 2020 р.); *всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях*: «Сучасні навчальні тенденції у викладанні іноземних мов у вищій школі» (м. Харків, 2011 р.); «Синергетика у філологічних дослідженнях» (м. Запоріжжя, 2020 р.).

Здобутки дисертаційної роботи були також обговорені на засіданнях кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету. Результати дослідження додатково апробовано авторкою під час викладання дисциплін «Іноземна мова за професійним спрямуванням (рівнів B1, B2, C1)», «Латинська мова та основи медичної термінології» студентам та аспірантам у Запорізькому державному медичному університеті, а також під час укладання і впровадження у навчальний процес навчально-методичних матеріалів, підручників і онлайн-курсів для здобувачів другого та третього освітніх рівнів у медичних закладах вищої освіти.

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дисертаційної роботи відображено у 32 публікаціях авторки, у тому числі: 1 одноосібній монографії (22,7 друкованого аркуша), 1 розділі колективної монографії, 16 статтях у наукових фахових виданнях України, 5 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, 6 тезах доповідей на міжнародних і вітчизняних наукових конференціях, а також у 3 публікаціях, що додатково відображають наукові результати дисертації. Загальний обсяг наукових публікацій із проблематики дослідження становить 32,8 друкованого аркуша.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, п'яти розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, лексикографічних джерел та додатків. Робота містить 14 таблиць, 92 рисунка (схеми, моделі, ілюстрації лексикографічних праць). Загальний обсяг роботи – 565 с., обсяг основного тексту – 355 с. Бібліографія містить 1263 джерела, з них 702 наукових праці вітчизняних і зарубіжних авторів (374 іноземними мовами), 561 лексикографічне джерело.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, його об'єкт і предмет, сформульовано мету й завдання, окреслено теоретичну та практичну значущість роботи, її новизну, описано теоретико-методологічну основу роботи, її методи, визначено положення, винесені на захист, подано інформацію щодо апробації результатів, а також окреслено структуру дисертації.

Перший розділ **«Теоретичне підґрунтя дослідження термінологічної лексикографії»** присвячено обґрунтуванню перспективності системного підходу до металексикографічного аналізу термінологічної лексикографії (термінографії) у рамках загальної мети роботи. На базі перевірених часом теоретичних положень загальної лексикографії і термінографії сформовано теоретичну базу дисертації та визначено місце роботи у теорії і практиці сучасної лексикографії. Подано детальну характеристику генези практичної і теоретичної лексикографії та проаналізовано процеси глобалізації в розрізі завдань термінографії в цілому і медичної термінографії зокрема.

Доведено, що теоретичні розвідки термінографії з'являються на основі досвіду, накопиченого як у загальній і спеціалізованій лексикографії, так і в термінознавстві. Обґрунтовано необхідність застосування лексикографічних інструментів, які спрямовані на розкриття структурно-семантичних особливостей термінів як окремого шару лексики. Проаналізовано теоретичні і практичні здобутки в галузі лексикографії в контексті процесів глобалізації. Визначено нагальні завдання термінографії: адаптація до глобальної реальності (стрімкий науково-технічний прогрес, мобільність, трудова міграція, використання англійської мови в науково-технічному дискурсі як *lingua franca* тощо); критичне переосмислення досвіду світової термінографії; розробка актуальних термінографічних інструментів; активне використання новітніх технологій.

Аналітичний огляд літератури включав праці, опубліковані в рамках загальної теорії лексикографії, лексикографії для спеціальних цілей та англословної медичної термінографії, що дало змогу виділити й окреслити перспективний напрям досліджень у теоретичній лексикографії часів глобалізації, який полягає у застосуванні комплексного металексикографічного підходу.

Аналіз розвідок з практичної і теоретичної лексикографії засвідчив, що першими працями, присвяченими не тільки прикладним, але й теоретичним проблемам термінографії, можна вважати передмови до перших термінологічних словникових довідників. Подальший розвиток теоретичної думки в термінографії пов'язаний з удосконаленням термінологічного апарату спеціальної лексикографії та його узгодженням з положеннями термінознавства.

Відзначається важливість теорії термінографії усіх галузей знань, але основну увагу зосереджено на теоретичних розвідках з медичної термінографії. Виявлено суттєву лакуну в теорії медичної термінографії, яка полягає у відсутності комплексних досліджень у галузі англословної медичної термінографії. Для її заповнення, перш за все, слід було визначитися з деякими питаннями щодо термінологічного апарату. Зокрема, з термінами «термінографія»,

«металексикографія» і щодо введення у науковий обіг терміна «англомовна медична металексикографія».

Відзначимо, що інтерпретація терміна «термінографія» є дискусійною. К. Я. Авербух і М. Албертс взагалі зараховують її не до теоретичної лексикографії, а до термінознавства. Протилежної точки зору дотримуються Р. Р. К. Хартман і Дж. Рейнхард, які відносять термінографію до лексикографічної галузі та розуміють під цим терміном комплекс дій з розробки, укладання, використання й оцінювання термінологічних словників (R. R. K. Hartmann, J. Reinhard).

Очевидно, що запропоноване тлумачення охоплює лише практичний аспект термінографії і не включає теоретичну складову. Ми пропонуємо таке визначення цього терміна, яке характеризує його в усій повноті: *термінографія* (з лат. terminus (межа) і грец. gráphō (пишу)) – це галузь лексикографії, що займається теорією і практикою дослідження та створення термінологічних словників. *Теорія термінографії* займається питаннями типології, виявленням історичних шляхів розвитку та розробкою рекомендацій для практичної лексикографії. *Практична термінографія* – застосуванням конкретних методів і прийомів лексикографічної презентації терміна залежно від типу словника і потреб користувача. Що стосується застосування цього терміна в роботі, то ми послуговуємося синонімічними до термінографії термінами, а саме термінологічна лексикографія, лексикографія для спеціальних цілей, науково-технічна лексикографія.

Що стосується терміна «металексикографія», то слід відзначити відсутність загальноприйнятої точки зору щодо його трактування. Починаючи від формального віднесення до металексикографії тільки дослідження самої лексикографії і аналізу словникової продукції без деталізації наповнення цих термінів (D. Lindemann, Ch. Klaes, Ph. Zumstein) до розробленої Х. Е. Вігандом теорії загальномовної лексикографії, яка охоплює такі складові: історія лексикографії, загальна теорія лексикографії, дослідження потреб користувача, критичний аналіз словників (H. E. Wiegand).

Результати цього дослідження дають вагомі підстави для введення до кола металексикографічних розвідок науково-технічної лексикографії (термінографії). Відповідно, у *металексикографії* як такій виокремлюємо два напрями, які доповнюють один одного, – загальномовний і термінографічний. Специфічними складовими термінографічного напрямку вважаємо такі: *окрема предметна галузь та її концептуальна система й терміносистема як об'єкт термінографії; методологія і методика, узгоджені з особливостями предметної галузі; взаємодія та взаємозумовленість компонентів системи термінографії предметної галузі; загальна теорія термінографії (принципи й прийоми лексикографування спеціальної лексики, типологія термінографічної продукції, історія термінографії).*

Уточнимо, що металексикографія, з історичної точки зору, є порівняно «молодим» напрямом лексикографії, який було започатковано невеликою за обсягом програмною статтею Л. В. Щерби «Досвід загальної теорії лексикографії», опублікованою вперше в 1940 р. З того часу ця галузь мовознавства інтенсивно розвивається й охоплює різні аспекти словникової роботи і у ретроспективі, і в

перспективі, а також широкий спектр проблем, пов'язаних з вивченням історії словникової роботи, теоретичних основ і методів складання, видання та продажу словників. Про інтенсивність досліджень у галузі теоретичної лексикографії свідчить обсяг виданої літератури (тільки в одній бібліотеці університету Торонто – Robarts Library – каталог у розділі «Лексикографія» налічує близько півтори тисячі найменувань).

Лексикографія є сферою комплексних досліджень, а тому приваблює вчених, що працюють у різних парадигмах, оскільки і розробка словника, і процес його укладання, як і кілька тисяч років тому, потребують вирішення широкого кола проблем як загальнотеоретичного плану, так і суто практичної спрямованості.

Примітно, що у міру інтенсифікації досліджень у цій сфері, поглиблення розгляду всіх аспектів словникової роботи зростає інтерес до спадщини минулого. Так, теоретичну лексикографію в кінці XX ст. і першій декаді XXI ст. можна охарактеризувати як «повернення до витоків», оскільки більше ніж половину праць присвячено вивченню історії національних лексикографій.

У цей час видано цілу низку праць, у яких було досліджено історію національних лексикографій (див., наприклад, П. І. Горецький В. В. Дубічинський, J. H. Friend, G. S. Gili, J. R. Hulbert), а також зроблено перші спроби теоретичного узагальнення досвіду світової лексикографії (див., наприклад, Х. Касарес, Р. М. Цейтлін, Л. В. Щерба, L. Zgusta). Дещо пізніше значущим компонентом історичних розвідок у галузі лексикографії стає вивчення діяльності видатних лексикографів (F. Dolezal, J. Kendall), а також історії створення видатних словників (A. Reddick).

Останніми десятиліттями предметно досліджують національні лексикографічні традиції багатьох країн (К. П. Любецька, S. Heinz, A. M. Medina Guerra). Зроблені спроби створення загальної історії лексикографії (див., наприклад, монографію Дж. Гріна (J. Green) *Chasing the sun: dictionary-makers and the dictionaries they made* (1996 р.)).

Дослідження саме англomовної лексикографії у діяхронії починається в кінці XIX ст. (Т. С. Бейнес, J. A. Н. Муррей, А. С. Напієр); у цей самий період у лексикографічних студіях закладаються основи академічного (теоретичного) підходу. Однак комплексне наукове вивчення спадщини англійських лексикографів розпочинається в другій половині XX ст. В.Т. Старнсом (W. T. Starnes) і Г. Є. Нойєс (G. E. Noyes). У їх основному дослідженні *The English Dictionary from Cawdrey to Johnson (1604–1755)* крім детального критичного аналізу 21 словника англійської мови, починаючи з *A Table Alphabetical* Роберта Кодрея (R. Cawdrey) 1604 р. видання і закінчуючи *A New Universal Etymological English Dictionary* Дж. Скотта та Н. Бейлі (J.N. Scott, N. Bailey) 1755 р. видання, автори надали лаконічну, але інформативну картину подій і фактів, що передували створенню першого словника і сформували для нього базу.

Таким чином, із самого початку історичний напрям теоретичної лексикографії, орієнтований на вивчення англійської традиції, має комплексний характер. Аналізу конкретних словників передусє досить широкий культурно-історичний і лінгвістичний контекст, важливе місце в якому посідають і дані про укладачів

словників. Активізується діяхронний напрям у лексикографії, стаючи все більш конкретним, детальним і водночас теоретичним (F. Dolezal, W. Hüllen, G. Stein) і знаходить своє продовження у XXI ст. з початком досліджень не тільки загальних словників, але й спеціальних (A.P. Cowie *The Oxford History of English Lexicography* (2009)).

Не менш значущими для теорії лексикографії XXI ст. є теоретичні здобутки, які були отримані у рамках системного дослідження національних лексикографій (Н. С. Битко, О. В. Домніч, В. І. Скибіна).

Окремим внеском у *металексикографію* XXI ст. є також здобутки в галузі мультимодальної лексикографії. Інтерес до питань мультимодальності є значним як у рамках загальнолінгвістичних досліджень, так і в контексті аналізу сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору (Л.Л. Макарук). Що стосується здобутків саме мультимодальної лексикографії, то найбільш значущим у ній є виокремлення і систематизація мультимедійних об'єктів та дослідження перспективи їх функціональності для користувачів словників. Перспективним убачається дослідження вербальних і невербальних засобів лексикографічної презентації значення слів (О.Г. Томчаковський). Актуальним є аналіз електронних словників, які можуть містити мультимедійні об'єкти, які неможливо відобразити у паперовому варіанті, наприклад, аудіо, анімацію чи відео (R. Lew, I.S. Talib).

Вагомою складовою *металексикографії* на певному етапі стають теоретичні розвідки *термінологічної лексикографії* (О.М. Карпова, А.В. Суперанська, Р.А. Fuertes-Olivera, S. Tarp), які проводились паралельно з розвитком досліджень у термінознавстві (О.С. Ахманова, А.С. Герд, С.В. Гриньов, Р.І. Дудок, О.О. Селіванова, А.В. Суперанська, А.М. Al-Kasimi, М.Т. Cabre) услід за створенням перших термінологічних словників. Перші спроби обґрунтування терміна були зроблені в працях видатних філософів. Наприклад, Й.Г. Фіхте і Г.В. Гегель порушували тему онтологічної єдності світу у своїх працях з філософії та намагались описати й обґрунтувати термін як такий. Розвиток теоретичної думки в термінографії відбувався в напрямі формування теоретичного апарату в галузі термінознавства, спеціальної лексикографії і, як наслідок, термінографії (К.Я. Авербух, Н. Bergenholtz).

Разом із питаннями термінологічного апарату термінографії, наукові дискусії так само охоплюють низку інших проблем, пов'язаних із загальними (О.М. Карпова, А.С. Герд, С.В. Гриньов, С.В. Гриньов-Гріневич, В.В. Дубічинський, Н. Bergenholtz, М. Brekke, S. Tarp, Н. Vliet, М. Willy); і окремими питаннями термінографії, зокрема: методологія лексикографії і термінографії (М. Alberts, S. Schierholz); діяхронне дослідження національних лексикографій, невід'ємною складовою яких є термінографічна (Л.О. Симоненко, V. Skybina); термінографічна презентація різних предметних сфер, описи принципів відбору термінів та створення термінологічних словників різних типів (С.А. Крестова, В.І. Перебийніс, В.Д. Табанкова, Є.В. Щербакова, L. Mourier, М. Brekke, S. Nielsen, В. Svensen); інструменти термінознавства та лексикології в термінографії (К.Я. Авербух, В.К. В.К. Ментруп, М. Alberts, Н. Bergenholtz, М. Brekke); одиниці опису

термінографічного словника (D. Geeraerts, P. Leroyer, M. Milic); комп'ютерна/електронна термінографія як приклад міждисциплінарного вирішення проблем термінографії за допомогою накопичених знань у лінгвістиці та інформатиці (В.А. Широков, Н. Bergenholtz, S. Granger, P. Fuertes-Olivera, M. Raquot); типологія термінологічних словників (С.В. Грін'юв, О.М. Карпова, Р.Ю. Кобрін, В.М. Лейчик, В.Д. Табанкова, Л.В. Щерба, S. Nielsen), а також питання ономаціології в термінографії (P. van Sterkenburg).

При цьому питання теорії *медичної термінографії* залишаються без комплексного дослідження, незважаючи на наявність великої кількості медичних словників і на багатовікову традицію дослідження її об'єкта – медичної термінології.

Так, у сучасних дослідженнях у галузі медичної термінології найбільшу увагу приділяють таким аспектам: структурно-семантичні особливості медичного терміна і проблеми перекладу (Е.В. Багдасарова, О.О. Бардакова, Л.М. Гуштіна, В. Дрібнюк, Л.В. Дубенкова, Н.Д. Єчина, В. Калашник, С.І. Маджаєва, О.Й. Снітовська, П.С. Содомора, Г.О. Хацер, А.В. Янков); медичне термінознавство, дослідження медичної термінології як системи (Ю.Б. Бражук, Ю.А. Зацний, С.І. Маджаєва). До кола наукових інтересів починають входити і деякі проблеми медичної термінографії: загальні питання медичної термінології та термінографії в комплексі (С.І. Маджаєва, Е.В. Марганія, S.A. Micic, R. McConchie); опис системи відбору медичних термінів і методологія створення словників (M. Junkkari, S. Landau, J. Norri, T. Poranen, S. Yamada); історія створення медичних словників (Л.І. Петрух, Ch.T. Ambrose, A. Honkarohja, R. W. McConchie, J. Tyrkkö).

Питання *англомовної медичної термінографії*, тлумачної і перекладної, системно не досліджувались, незважаючи на їх зростаючу значущість в умовах глобалізації. Для заповнення цієї лакуни в *металексикографії* ми вводимо до наукового обігу термін «англомовна медична металексикографія». Цей термін охоплює такі складові: *предметну галузь медицини і її концептуальну систему, англomовну медичну терміносистему як об'єкт термінографії; взаємодію між медициною, англomовною медичною терміносистемою, англomовною медичною термінграфією; методологію комплексного системного дослідження; методичний апарат на основі міждисциплінарного підходу; загальну теорію англomовної медичної термінографії (принципи й прийоми лексикографування англomовної медичної лексики, типологію англomовних медичних довідників, історію англomовної медичної термінографії).*

Зіставлення наших власних спостережень і гіпотез разом із аналітичним оглядом теоретичної літератури дало змогу дійти висновку, що для вивчення *англomовної медичної термінографії* як основи для створення методів і принципів термінграфування медичної термінології з урахуванням сучасних вимог глобального науково-технічного простору, необхідно розробити комплексну системну методологію. Таким чином, до кола завдань металексикографічних розвідок англomовної теоретичної термінграфії входить визначення напрямку її перспективного розвитку через дослідження її історії і типології з використанням комплексної системної методології.

Аналіз питань глобалізації в контексті завдань термінографії виявив, що процеси глобалізації охоплюють усі сфери науково-технічного прогресу і можуть мати свої позитивні й негативні наслідки. Їх інтенсивний розвиток вимагає від термінографів своєчасної уніфікації та реєстрації термінів у словниках, що буде сприяти своєчасному вирішенню питань, які виникають у результаті глобалізації. Особливо нагальними є ці питання в галузі медицини, вирішення яких безпосередньо впливає на виживання людства як виду. Доказом цього є реалії, у яких світ існує у ХХІ ст. через вплив глобальних пандемій.

Одним зі шляхів вирішення цих труднощів є дослідження англомовної медичної термінографії як складної адаптивної системи в контексті формування глобального науково-технічного простору. Окремі складові запропонованого системного підходу можуть бути екстрапольовані на інші галузі знань, деякі з них є специфічними і можуть розглядатися переважно в рамках медичної термінографії, беручи до уваги особливості зародження, формування та розвитку медичної термінології, термінографії і багатьох екстралінгвістичних явищ, що безпосередньо корелюють з лінгвістичними у цьому контексті.

У другому розділі **«Методологія і методика системного дослідження англомовної медичної термінографії»** проаналізовано теоретичні основи медичної термінології і термінографії, обґрунтовано методологію та сформовано методичний апарат дослідження *медичної термінографії*, спрямований на виявлення завдань і перспектив її розвитку в умовах глобалізації.

Визначено, що медична термінологія становить макросистему, яка об'єднує терміносистеми окремих галузей медичної науки і практики (мікросистеми). Ця макросистема не є статичною, а перебуває в постійному русі, оновлюючись і змінюючись. Зростає і кількість мікросистем, вони інтегруються між собою, що знову приводить до виникнення нових термінологічних одиниць.

Традиційно, медичну термінологію поділяють на *анатомічний, клінічний, фармацевтичний, біологічний і хімічний термінологічні блоки*, що відповідає принципам її тематичного розділу при реєстрації термінів у номенклатурах, міжнародній класифікації хвороб, фармакопєях та інших медичних довідниках.

У розділі стисло подано загальнолінгвістичну характеристику англомовної медичної термінології з акцентом на тих її особливостях, які викликають труднощі під час лексикографування у медичних довідниках, наприклад, методи реєстрації аббревіатур, акронімів і скорочень; лексикографування неологізмів, омофонів, синонімів, топонімів та епонімів.

Проаналізовано методи і підходи, які використовуються у лінгвістичних студіях щодо дослідження питань лексикографії і термінографії. Серед них виокремлено такі методи: *бібліографічний, текстологічний, лінгвістичний, лексикографічний, культурологічний, діахронний, типологічний, кількісний, структурний*. Виявлено, що специфічних методів, спрямованих саме на дослідження термінологічної лексикографії, запропоновано не було.

Методологія впливає з наукової гіпотези, яка була сформульована за результатами першого етапу дослідження англомовної медичної термінографії, що проводився в період з 2012 р. до 2017 р. На цьому етапі було створено базу

даних англомовних медичних довідкових видань обсягом 472 одиниці і проведено їх наскрізний прелімінарний аналіз на мега-, макро- та мікрорівнях.

У ході цього етапу дослідження стало очевидним, що *англомовна медична термінографія*, як і медична термінографія загалом, не є простим набором медичних довідкових матеріалів, а становить сформоване протягом століть у процесі цілеспрямованої (target-oriented) діяльності фахівців різних галузей (human-driven) цілісне утворення – систему, що має певний системний потенціал, частина якого реалізується в ході адаптації до умов її функціонування, які постійно змінюються.

Більше того, генеза і розвиток цієї системи відбуваються в рамках значно більшої системи (рис. 1) у ході взаємодії з її частинами – медициною і медичною термінологією. Кожна з цих частин також становить систему, що формується комплексом підсистем і перебуває у відносинах з іншими системами, які виходять за межі запропонованої схеми.

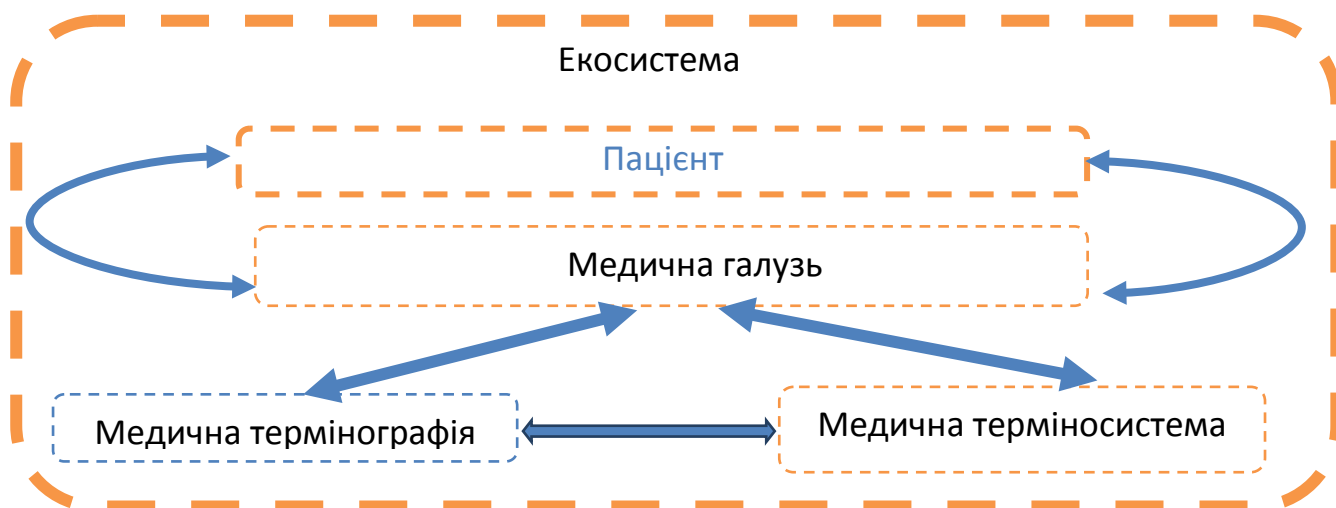

Рис. 1. Зовнішні умови реалізації системного потенціалу складної адаптивної системи-медична термінографія

Виходячи із системного розуміння *англомовної медичної термінографії*, теорія систем була визначена як оптимальна дослідна платформа для досягнення заданої в роботі мети та вирішення поставлених завдань.

Подальше дослідження характеристик англомовних медичних довідників, спостереження за історією їх створення й типологічними особливостями, а також вивчення спеціальної літератури з питань теорії системності (A. Baicchi, C. Beckner, R. Blythe, G. L. Bonser, J. Brock, J. Bybee, M.H. Christiansen, W. Croft, K. Downing, N.C. Ellis, J. Holland, K. Jinyun, D. Larsen-Freeman, L. Namhee, A. Patterson, G. Pushnoi, T. Schoenemann, Y. Shan, V. Skybina, G. William, A. Yang, G. Yordanov Georgiev) дали вагомі підстави для зарахування англомовної медичної термінографії до *складних адаптивних систем* (далі – САС).

Як складна адаптивна система медична термінографія відповідає таким базовим властивостям систем:

1. Вона утворена низкою неоднорідних елементів (агентів), що взаємодіють між собою і/або з їх середовищем, і «вбудована» в інші складні динамічні системи (рис. 1).

2. Взаємодія між агентами (елементами) цієї системи і їх поведінка є нелінійними.

3. Взаємодія між агентами зумовлює емерджентність: цілком реальним чином ціле стає більшим за суму частин.

4. Еволюційна динаміка системи визначаються одночасно історією, початковими умовами і контекстом.

5. Взаємодія в цій системі має зворотний зв'язок (feedback), що є рекурентністю (recurrency).

6. САС-медична термінографія є відкритою системою, що зумовлює можливості адаптації.

7. Еволюція й адаптивність системи до всіх зовнішніх умов реалізації потенціалу значною мірою визначається різноманітністю і відносною автономією її агентів.

8. Система демонструє розподілене, а не централізоване управління. Це дає змогу системі реагувати й адаптуватися швидше і набагато більшою мірою, ніж якби було лише одне джерело контролю.

9. Взаємодії і відносини різних агентів одночасно впливають на формування властивостей системи і формуються системою.

10. САС-медичну термінографію слід досліджувати цілісно як сукупність агентів і їх взаємодії.

САС-медична термінографія має три складові, які утворені низкою неоднорідних агентів: академічна складова (лексикографи, консультанти, довідникові матеріали, користувачі), фінансова (держзамовлення, гранти тощо), технічна (папір, типографії, комп'ютери, програмне забезпечення).

Застосування методології складних адаптивних систем до медичної термінографії дає змогу не тільки виявити закономірності її еволюції, але й системно допустимі напрями розвитку.

Як було зазначено вище (див. рис. 1), САС-медична термінографія «вбудована» в більшу систему, у рамках якої розвивається і функціонує.

Запропонована дослідна платформа дає змогу на основі вивчення системного потенціалу медичної термінографії в його типологічній різноманітності простежити динаміку розвитку англomовної медичної термінографії в її кореляції з іншими складовими аналізованої САС (див. рис. 2); виявити перспективи та напрями розвитку в нових умовах глобального медичного дискурсу; обґрунтувати концептуальну модель словникового довідника, який відповідає логіці розвитку САС-АМТ та запитам потенційного користувача (студента/лікаря/науковця тощо), із залученням накопиченого досвіду і можливостей сучасних технологій.

«Bottom-up» підхід спрямовано на виявлення ходу історичного розвитку і розробку типологічної класифікації англomовної медичної термінографії. «Top-down» підхід орієнтований на встановлення параметрів динаміки САС-АМТ,

виявлення напрямку розвитку в умовах глобального медичного дискурсу (взаємодія міжнародної науково-практичної медичної спільноти).

Відповідно до обґрунтованого вище розуміння медичної термінографії як складної адаптивної системи і завдання удосконалення професійного співробітництва в медичній галузі в умовах глобалізації, розроблені етапи дослідження.

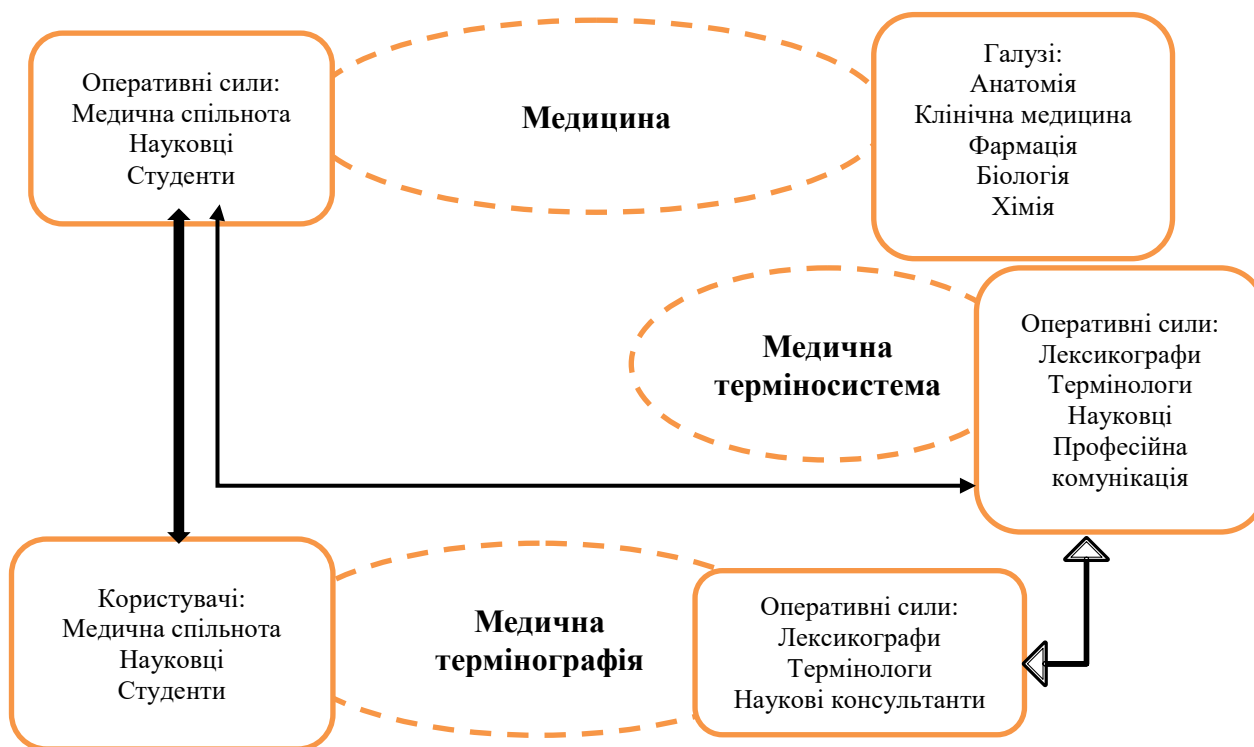

Рис. 2. Структурно-динамічна модель САС-медична термінографія у її відносинах з САС-медицина та САС-медична термінологія

Перший етап – науковий пошук інформації у рамках загального термінознавства, англomовного медичного термінознавства, практичної й теоретичної лексикографії.

Другий етап – розроблення наукової гіпотези, яка ґрунтується на припущенні, що англomовна медична термінографія становить складну адаптивну систему і як така має сформований протягом історичного розвитку потенціал, частина якого реалізується в ході адаптації до процесів, що відбуваються в САС-екосистема/ медицина/ медична термінологія.

Третій етап – проведення бібліографічної вибірки лексикографічних джерел, виданих за весь період існування англomовної медичної термінографії.

Четвертий етап – виявлення й систематизація існуючих в лексикографії методів і підходів щодо дослідження медичної термінографії.

П'ятий етап – виявлення параметрів англomовної медичної термінографії як складної адаптивної системи, дослідження її основних характеристик, властивостей і їх взаємодії.

Шостий етап – проведення аналізу історії медицини, історії створення медичного терміна, історії створення словників з екстраполяцією отриманих даних на особливості формування та розвитку англомовної медичної термінографії.

Сьомий етап – дослідження загальнолінгвістичних характеристик медичної терміносистеми і англомовної медичної термінології з фокусом на особливостях їх лексикографічної презентації.

Восьмий етап – окреслення часових рамок дослідження, розроблення періодизації англомовних медичних словників, дослідження динаміки, напрямів і тенденцій розвитку АМТ. Проведення *комплексного лексикографічного аналізу* англомовних медичних словників, який охоплює: історію укладання словників; історичні дані про укладачів; типологічні характеристики; банк даних і джерела корпусу словника; підрозділи медицини, термінологія яких входить до корпусу словника; всі структурні рівні словника: мегаструктура, макроструктура, мікроструктура.

Дев'ятий етап – дослідження основних принципів і підходів щодо типологічної класифікації словників та розробка типологічної класифікації англомовних медичних довідників.

Десятий етап – аналіз базових принципів навчальної лексикографії; проведення анкетування з метою вивчення потреб користувачів медичних словників; розробка концептуальної моделі градуального навчального англомовного медичного словника в онлайн форматі.

Одинадцятий етап – систематизація і аналіз отриманих результатів; розробка загальних висновків; окреслення перспективних напрямів подальшого дослідження.

У третьому розділі «**Зародження англомовної медичної термінографії та її розвиток як складної адаптивної системи**» проведено дослідження загальномедичної термінографії. Проаналізовано її генезу на базі лексикографічних студій: протолексикографічних (стародавнього світу, античності та середньовіччя) та лексикографічних. Дослідження проведено з урахуванням аналізу особливостей історії медицини, формування медичного терміна та історії медичної лексикографії загалом.

Проведено аналіз історії *англомовної медичної термінографії*, запропоновано її періодизацію, виявлено динаміку АМТ у кожний період і фазу її розвитку з екстраполяцією отриманих даних на виявлення особливостей її становлення і прогресу в рамках функціонування АМТ як складної адаптивної системи.

Під час розробки періодизації АМТ і проведення кількісного підрахунку враховувалося тільки одне видання кожного англомовного словникового довідника, пріоритет віддавався першому виданню. Дослідження засвідчило, що за період XVII ст. – 2020 р. в АМТ було створено 472 лексикографічних видання англомовних медичних довідників, з яких 370 є словниковими довідниками різних типів і 102 – фактуальними довідниками (номенклатури, атласи, компендіуми та ін.).

Досліджено зовнішні (етапи розвитку медицини в широкому загальнокультурному і історичному контексті) та внутрішні (історію упорядкування і лексикографічного опису медичної термінології) умови реалізації системного потенціалу САС-АМТ. Зіставлення отриманих даних дало змогу виділити два періоди у розвитку АМТ:

1. Прототермінографічний період (XIII ст. – XVI ст.).
2. Термінографічний період (XVII ст. – 2020 р.).

Враховуючи кількісні та якісні особливості створення англomовних медичних словників і умов, у яких відбувалось формування медичної термінографії в той чи інший проміжок часу, *лексикографічний період*, у свою чергу, було умовно поділено на такі два додаткові періоди (*період термінографії розвитку і період розвинутої термінографії*) з наступним розподілом *періоду розвинутої термінографії* на чотири фази:

- 2.1. Період термінографії розвитку (XVII ст. – XVIII ст.).
- 2.2. Період розвинутої термінографії (XIX ст. – 2020 р.):

- 1) XIX ст. – 1918 р.;
- 2) 1919–1945 рр.; 3) 1946–1999 рр.; 4) 2000–2020 рр..

Точкою відліку щодо *прототермінографічного періоду* було взято XIII ст., коли робляться перші спроби впорядкування медичної термінології і видаються перші енциклопедичні довідники – *Compendium of Medicine (Compendium Medicinæ)*(1230–1250), *The Synonyms of Simon Genoa (The Synonyma Simonis Genuensis)*(1288), які зібрали медичні терміни із першоджерел того часу та заклали основи медичної термінографії. *Термінографічний період* починається виданням англomовного медичного словника *A Physical dictionary* (1657).

Лексикографічний аналіз англomовної медичної термінографії *термінографічного періоду* засвідчив, що на цьому етапі АМТ демонструє імплементацію накопичених знань у практичній і теоретичній лексикографії, що виявляється на рівні мега- і мікроструктур словників.

На мегарівні словники мають комплексну структуру: передмови дають коротку характеристику особливостей медичного терміна, історію створення словників, методику відбору та джерела словника; численні таблиці з роз'ясненням скорочень, аббревіатур й інших позначок і символів, які є специфічними для того чи іншого словника.

На мікрорівні для більшості словників характерні складні структури словникових статей, які включають у дефініцію орфоепічну, граматичну, семантичну й етимологічну інформацію з елементами енциклопедизації, що фіксують практично в повному обсязі особливості медичного терміна за допомогою додаткових підвведень, перехресних посилань і додатків.

Аналіз напрямів динаміки (див. рис. 3) з урахуванням загальної кількості медичних довідників виявив постійне її зростання. Винятком є часові проміжки 1890–1929 рр. та 2000-ні роки. Результати порівняльного аналізу динаміки АМТ щодо створення загальномедичних і спеціалізованих довідників виявили тенденцію до превалювання спеціалізованих медичних словників над загальномедичними.

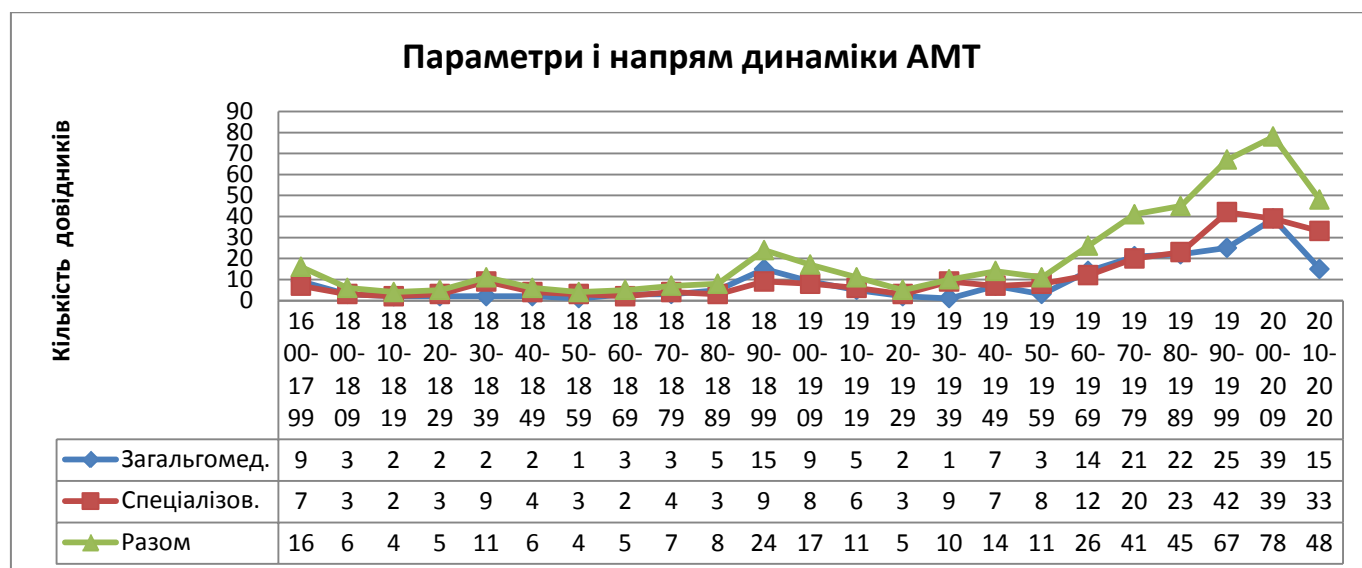

Рис. 3. Параметри і напрям динаміки англомовної медичної термінографії із демонстрацією кількісних показників

Кількісний аналіз виявив, що за *термінографічний період* у рамках АМТ всього було створено 370 словникових медичних довідників. Чітко спостерігається тенденція до збільшення кількості словників у *періоді розвинутої термінографії*. Що стосується кількісних показників у фазах цього періоду, то у другій його фазі (1919–1945 рр.) є тенденція до зменшення, що зумовлено зовнішніми умовами реалізації системного потенціалу, незважаючи на зростаючі темпи розвитку медицини і, відповідно, її термінологічного апарату. З третьої фази (1946–1999 рр.) простежується стрімке збільшення кількості словників із незначним зменшенням у 4-й фазі (2000–2020 рр.).

Зменшення загальної кількості створення словників у період «нульових», тобто у ХХІ ст. спричинено змінами в умовах реалізації потенціалу САС-АМТ як зовнішніх, так і внутрішньосистемних. До зовнішніх належать глобалізація і розвиток цифрових технологій; до внутрішньосистемних – наближення САС-АМТ до точки біфуркації (стан системи, коли вона кардинально змінює свій напрям і адаптується до нових умов, які фундаментально змінились), після проходження якої домінуючою (якщо не єдиною) стане цифрова репрезентація системи.

Що стосується кількості англомовних медичних словників з погляду їх типологічної належності, то спостерігається превалювання тлумачних словників над перекладними; кількісний показник видання енциклопедичних словників є досить стабільним. Порівняльний аналіз загальних і спеціалізованих словників засвідчує, що серед тлумачних словників є тяжіння до спеціалізації за підрозділами медицини і адресатом, що особливо виразно виявляється у 4-й фазі *періоду розвинутої термінографії*. Протилежну тенденцію демонструють перекладні словники. Що стосується енциклопедичних словників, то за весь час існування вони демонструють тяжіння до спеціалізації (за підрозділами медицини і за адресатом), винятком є 1-ша фаза *періоду розвинутої термінографії*, коли спостерігається тенденція до створення загальномедичних енциклопедичних словників.

Аналіз *перекладних словників* продемонстрував, що розвиток перекладної термінографії започатковується і виокремлюється як самостійний напрям з видання латино-англійського словника *Dictionarium medicum universal: A new medicinal dictionary (1749)* з подальшим інтенсивним створенням перекладних медичних словників. Серед них виявлено тенденцію до збільшення кількості двомовних словників порівняно з багатомовними, незважаючи на те, що багатомовні словники були першими в АМТ.

Щодо напрямів динаміки *енциклопедичної традиції* в САС-АМТ, то аналіз параметрів її динаміки виявив чітку тенденцію до зростання кількісного показника з відносною його стабільністю в період з XVII до середини XX ст. і різким підйомом, починаючи з 1960-х рр. у тому числі і за рахунок перевидань.

Таким чином, отримані дані свідчать про те, що формування та реалізація системного потенціалу САС-АМТ у мінливих зовнішніх й внутрішніх умовах і тенденція динаміки визначаються наступництвом та інноваціями. При наскрізному розгляді цієї системи по вертикалі простежується чіткий взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємовплив складових системи з предметною галуззю медицини і її термінологією.

У четвертому розділі **«Типологія і лексикографічний аналіз словників англомовної медичної термінографії»** на основі застосування класифікаційного підходу подано комплексну характеристику традиційних типологічних класифікацій у загальній лексикографії, розроблено основні принципи класифікації в термінологічній лексикографії предметної сфери «Медицина», створено типологічну класифікацію англомовних медичних словників, виявлено типологічні характеристики й основні принципи створення англомовних медичних словників, виявлено домінуючі напрями формування типологічного розмаїття англомовної медичної термінографії.

Спостереження, зроблені в процесі проведення першого етапу дослідження, наочно продемонстрували, що медична термінографія являє собою унікальне з погляду лексикографічної типології системне утворення. Його унікальність впливає із структурних і еволюційних особливостей САС-медицина і специфіки діяльності цієї системи (реалізації її потенціалу в термінах теорії САС).

Починаючи з кінця XVII ст., специфіка реалізації потенціалу САС-медицина полягає у поступових змінах в умовах реалізації системного потенціалу як зовнішніх, так і внутрішніх. До зовнішніх умов, перш за все, належать зростаюча мобільність населення, зміни в екосистемі (у першу чергу, поява нових вірусів і хвороб), розвиток науково-технічного прогресу, що призводить до поширення медичних проблем на інші сфери та зумовлює необхідність обміну інформацією в медичній спільноті. До внутрішніх умов належить нагальна потреба у медичній *lingua-franca*, у розробці, уніфікації та реєстрації термінологічного апарату.

У результаті у САС-медична термінологія виявляється нова функція – *регуляторна* (дотримання міжнародних вимог стандартизації медичної термінології), яка з часом стає ключовою під час оптимізації міжнародної, а згодом і глобальної діяльності САС-медицина. У цей час стає очевидним, що для ефективної реалізації *регуляторної* функції потрібні спеціальні довідкові

матеріали, у яких медичні терміни будуть уніфіковані і кодифіковані відповідно до міжнародно узгоджених правил. Такі довідники розробляються з кінця XVII ст., починаючи з компендіуму *A Compendium of Astrological, Galenical, & Chymical Physick* (1671). Таким чином, у межах медичної термінографії міжнародна наукова спільнота, окрім традиційних словників, розробляє та укладає довідники, які призначені виключно для професійного користувача і виконують такі функції:

- 1) уніфікація та стандартизація термінів;
- 2) регулювання обміну професійною інформацією.

Виходячи з наведеної аргументації, аналізу прийнятих у теорії лексикографії принципів типологічної класифікації словникових довідників, було встановлено, що весь масив англomовних медичних довідкових видань доцільно розділити на два блоки: *фактуальні і словникові* (укладені на загальнолексикографічних принципах) (рис. 4). Ключовим критерієм такого поділу слугує *функціональне навантаження медичного довідника*.

Оскільки основним об'єктом аналізу в дослідженні є блок словникових медичних довідників, блоку *фактуальних медичних довідників* надана загальна характеристика як компонента англomовної медичної термінографії в загальній комплексній системі. Підкреслимо, що наявність і глобальне використання цих довідників безпосередньо впливає на якісне обслуговування пацієнтів у всьому світі під час консультацій між медичним персоналом з різних країн для уточнення діагнозів або призначення комплексного лікування.

При цьому регуляторна функція *фактуальних медичних довідників* безпосередньо впливає і на укладання самих *словникових медичних довідників*, які підпорядковуються нормам і стандартам, зафіксованим у медичних номенклатурах і інших *фактуальних* медичних виданнях, які визнані міжнародною медичною спільнотою на глобальному рівні (наприклад, уніфікована міжнародна система класифікації хвороб МКХ).

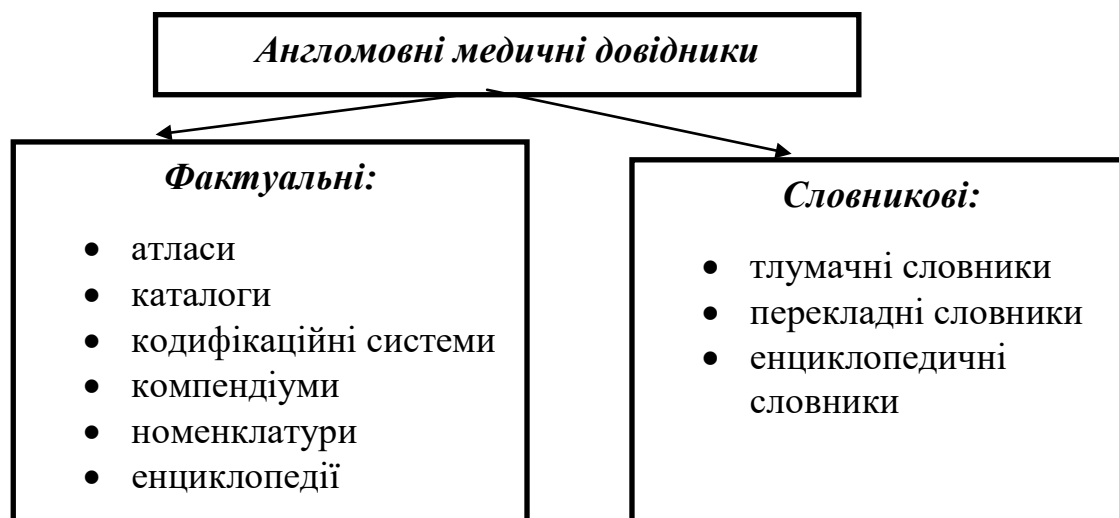

Рис. 4. Схема класифікаційного розподілу англomовних медичних лексикографічних видань на загальні підгрупи

Підгрупа *фактуальних* довідників включає *номенклатури*, представлені міжнародними кодексами, що фіксують термінологічні стандарти і мають тематично-алфавітну будову, різні *кодифікаційні системи*, представлені систематизованими машинно-обробними медичними номенклатурами. Не менш значущими в цій групі, хоча й такими, що виконують виключно довідкову функцію, є медичні *каталоги*, *компендіуми*, *атласи*.

Підгрупа *словникових довідників* представлена тлумачними і перекладними словниками.

Англомовні медичні енциклопедії становлять собою так званий симбіоз типологічних ознак і їх було розділено на *енциклопедії* і *енциклопедичні словники* за принципом експлікації медичного терміна при реєстрації у медичних довідника, а також наявності лінгвістичного компонента. У свою чергу, *енциклопедії* було включено до підгрупи фактуальних довідників, а *енциклопедичні словники* – до словникових.

У результаті комплексного аналізу англомовних *медичних словникових довідників* і розподілом їх за *формальними ознаками* й *лінгвістичними критеріями* було розроблено їх типологічну класифікацію.

До *формальних ознак* було віднесено такі критерії, як адресат, оформлення та обсяг словникових довідників. До *лінгвістичних параметрів* – кількість мов у корпусі довідника, підмову медицини/одиницю опису, функцію словника, розташування введень, одиниця введень, тип словникової статті.

Проведено аналіз *фактуальних і словникових довідників* (тлумачних, перекладних (двомовних, багатомовних), виявлено методи термінографування англомовних медичних термінів з урахуванням їх структурно-семантичних особливостей у словниках різних типів.

Аналіз *фактуальних довідників* було проведено на прикладі *номенклатур і анатомічних атласів*. Результати засвідчили, що їх основними функціями є збір, систематизація, стандартизація і передача знань у галузі медицини.

Аналіз *словникових довідників* продемонстрував, що вони створюються з урахуванням матеріалів фактуальних довідників методами загальномовної лексикографії та з частковим залученням енциклопедичних даних. До цієї групи довідників віднесено *тлумачні та перекладні словники*.

Словникові довідники було класифіковано за формальними ознаками (адресат, оформлення, обсяг) та лінгвістичними параметрами (кількість мов у тілі словника, підмова медицини, розташування введень, одиниця введення, функція, тип словникової статті).

Для доповнення типологічної класифікації проведено загальний критичний, а також лексикографічний аналіз словникових довідників з фокусом на особливостях реєстрації аббревіатур, акронімів й скорочень, неологізмів, омофонів, синонімів, топонімів й епонімів, багатозначних термінів на всіх структурних рівнях словників різних типів.

Так, у *тлумачній англомовній медичній термінографії* основні питання медичної термінографії вирішуються поєднанням у словниковій статті, як лінгвістичних, так і енциклопедичних параметрів. Питання синонімії та

багатозначності вирішуються використанням перехресних посилань і використанням додаткових введень. Етимологічна інформація подається безпосередньо у словниковій статті.

У *перекладній англomовній медичній термінографії* працюють свої методи та інструменти. Аналіз *мегаструктури* двомовних перекладних словників засвідчує, що використання детальної та структурованої інформації у дословниковій і післясловниковій частинах у вигляді порад, роз'яснень, схем і таблиць вирішує труднощі розуміння користувачем аббревіатур, акронімів, скорочень. Суворе дотримання офіційних міжнародних стандартів до перекладу терміна, використання перехресних посилань і додаткових введень на рівні *макроструктури* вирішує проблему полісемії і сприяє системному розумінню терміна з його подальшим правильним використанням у терміносистемі медицини.

Вивчення *мікроструктур* перекладних словників продемонструвало, що комплексне застосування у словниковій статті лінгвістичних та енциклопедичних параметрів вирішує низку питань, пов'язаних з правильним правописом, вимовою, використанням терміна. Цьому сприяє детальна орфоепічна, граматична й етимологічна інформація про термін. Методи рубрикації і включення підстаттей розв'язують питання багатозначності та синонімії, а також чіткого розуміння епонімів і топонімів.

Лексикографічний аналіз *багатомовних перекладних медичних словників* засвідчив, що такі завдання термінографії, як відбір словника, уніфікація і стандартизація терміна, доступність матеріалу для адресата під час реєстрації всіх особливостей англomовного медичного терміна успішно вирішуються інструментами багатомовної термінографії: на рівні *мегаструктури* – інформаційно змістовна дословникова частина, паралельна реєстрація термінів в основному словнику і словниках-показниках; на *макрорівні* – алфавітна будова, енциклопедична інформація, вживання знаків, скорочень, цифр, поміток і перехресних посилань; на рівні *мікроструктури* – включення граматичних характеристик, етимології, додаткових введень.

Лексикографічний аналіз *медичних енциклопедичних словників* виявив, що вони мають класичну структуру тлумачного словника на рівні *мега-, макро- та мікроструктур* з елементами лінгвістичної лексикографії і фактуальної. Їх структура і наповнення залежать від обсягу енциклопедії й адресату.

Англomовна медична енциклопедія поєднує на структурних рівнях як лінгвістичні, так і енциклопедичні параметри реєстрації медичного терміна залежно від вимог користувача; медична енциклопедія виконує функції інвентаризації, кодифікації, реєстрації медичного терміна, а також збереження й передачі накопичених знань інструментами загальної лексикографії та лексикографії для спеціальних цілей; англomовна медична енциклопедія є невід'ємною одиницею англomовної медичної термінографії як відкритої складної адаптивної системи, яка функціонує в рамках взаємодії лінгвістичних і під впливом екстралінгвістичних параметрів.

Аналіз *англomовної електронної медичної термінографії* виявив, що під час глобальної діджиталізації електронна лексикографія використовує методи і

підходи, сформовані в англomовній лексикографії адаптуючи їх до сучасних технологій. Це відображається насамперед у створенні електронних словників для мобільних додатків, базуючись на акумульованих в лексикографії базах даних паперових довідників і застосовуючи інструменти електронної лексикографії для реєстрації медичних термінів.

У п'ятому розділі **«Концепція англomовного навчального медичного словника»** досліджено базові принципи навчальної лексикографії з акцентом на особливостях системи медичної освіти; розроблено структурні елементи композиції словника залежно від його типу; розроблено анкети щодо виявлення потреб користувача англomовного медичного словника у медичному дискурсі; узагальнено й систематизовано дані, які було отримано під час проведення цього анкетування; зіставлено всі отримані дані та розроблено концептуальну модель градуального англomовного навчального медичного словника в електронному форматі.

Результати анкетування продемонстрували, що, визначаючи читацьку адресу словника, слід орієнтуватися на користувача з урахуванням його потреб і рівня володіння англійською мовою. Тому є необхідність розробки концепції англomовного медичного словника, який має бути навчальним, градуальним, англomовним.

Зроблено висновок, що питання і структура анкет, які були запропоновані в дослідженні, і отримані результати анкетування можуть бути корисними не тільки в рамках цього дослідження, а й за його межами. Так, наші розвідки можуть бути використані як у теоретичній, так і в практичній лексикографії, а також у педагогічному напрямі.

Безпосередньо у лексикографії їх застосування можливе під час розробки й укладання нових словників. У педагогіці, у свою чергу, імовірно є перспектива щодо введення до навчальних планів основ термінологічної лексикографії. Це дасть змогу молодим спеціалістам уже з часів студентства поповнити знання про існування спеціальних словників, існуючі бази термінів, навчить вправно користуватися ними, обирати необхідний словник і в перспективі застосовувати набуті знання у своїх теоретичних дослідженнях і на практиці.

Систематизація отриманих у дослідженні даних дала змогу розробити *принципи укладання навчального англomовного медичного словника (НАМС)*, які можуть бути використані під час укладання як загальномедичних навчальних словників, так і навчальних словників окремих сфер медицини. Описано *систему відбору термінів* до тіла англomовного медичного словника, розроблено його *мега-, макро- і мікроструктуру*. Створено концептуальну модель словникової онлайн-статті навчального англomовного медичного словника.

Під час розробки базових принципів навчального медичного словника було виявлено, що застосування системного підходу є необхідним і включає такі складові: урахування особливостей медичної термінологічної системи (включаючи грецьку, латинську та англійську мови) та системні відносини всередині неї, досвід, накопичений у медичній термінографії і загальній лексикографії. Особливо важливо взяти до уваги та застосувати при відборі словника потреби користувача, його рівень володіння англійською мовою та термінологічним апаратом.

Основні *принципи до укладання НАМС*, які розробляються в нашій роботі, базуються відповідно до вимог термінографії (уніфікація й стандартизація терміна, його однозначна інтерпретація, доступність матеріалу для адресата), враховують особливості лексикографування медичної термінології (багатозначність терміна, синонімія, аббревіатури, епоніми, скорочення, неологізми).

Принцип лінгвістичної подачі інформації (фонетична, граматична, семантична) для усування проблем вимови, правопису і правильного використання у потрібному контексті з короткою позалінгвістичною інформацією для пояснення й усування труднощів розуміння терміна (у вигляді схем, ілюстрацій, малюнків).

Принцип діахронного підходу при включенні інформації про походження терміна для усування труднощів розуміння значення і вживання терміна (пояснення латинських або грецьких терміноелементів).

Принцип включення до словника загальномедичної і вузькоспеціалізованої медичної лексики, згідно з навчальним планом у медичному ЗВО.

Принцип одномовного пояснення терміна (English-English) для використання словника, як українськими, так і іноземними студентами (спільна мова серед усіх студентів – англійська).

Принцип градуального включення лексики до словника залежно від рівня мови, відповідно до системи CEFR (The Common European Framework of Reference for Languages) і року навчання користувача.

Відбір термінів до слОвника (корпусу словника) НАМС запропоновано здійснювати з матеріалів баз даних Pub Med [<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed>] і BNC (The British National Corpus), анатомічної номенклатури, ICD (The International Classification of Diseases – МКХ (міжнародна класифікація хвороб), SNOMED CT (систематизована медична номенклатура, яка систематизує клінічні терміни), фармакопей, біологічних і хімічних номенклатур, загальних і медичних словників, а також інших словникових довідників, які будуть потрібні з урахуванням досвіду експертів. Під час відбору термінів до кожної словникової статті рекомендується враховувати навчальний план року навчання користувача та його рівень володіння англійською мовою відповідно до CEFR.

Словникова дефініція включає як лінгвістичну, так і енциклопедичну інформацію, що сприятиме системному розумінню медичного терміна студентом, беручи до уваги такі особливості медичної термінології, як етимологія, багатозначність терміна, поширеність синонімії, аббревіатур, епонімів, скорочень та неологізмів у термінологічній системі.

Концептуальна модель словника передбачає включення таких класичних компонентів *мегаструктури словника*: передмова, зміст, список консультантів, керівництво про те, як користуватися словником, власне словник і додатки.

Саме тіло словника має алфавітну будову і системну організацію всередині словника в якому узгоджується наскрізне використання позначок.

У додатках подано інформацію про найбільш часто використовувані терміноелементи, їх етимологію і приклади використання, список аббревіатур і символів (грецький алфавіт, символи). Завершується словник бібліографічними даними і списком рекомендованої літератури для студента.

Макроструктура словника передбачає алфавітну будову, включення основних, другорядних введень і підвведень, використання перехресних посилань. Словникові статті мають включати похідні від заголовного терміна, якщо вони є. Основними вхідними одиницями є терміноелементи, іменники і прикметники (терміни загальнонавчальної медичної лексики, хімічні і фармацевтичні терміни, власні імена, епоніми), дієслова, словосполучення, аббревіатури.

Ілюстрації, схеми, таблиці включаються в структуру словникової статті. У структурі словника передбачається використання гіперактивних посилань або посилань на відео в електронному форматі словника, а також включення як загальнонавчальної, так і спеціалізованої медичної лексики.

Мікроструктура словника – складна, багатокомпонентна, що поєднує в собі лінгвістичні й енциклопедичні елементи. *Лінгвістичні елементи* включають визначення терміна з описом інформації про форму слова, орфографічних характеристик, граматичної, етимологічної та семантичної інформації.

Заголовні слова розділені на склади і супроводжуються фонетичною транскрипцією з позначенням наголосу, далі йде граматична інформація (частина мови), етимологічна характеристика (мова походження із зазначенням терміноелемента/ів або правопису терміна на мові оригіналу), семантична інформація (одна або кілька дефініцій), інтерпретація терміна англійською мовою, використання терміна в контексті (курс з підготовки до КРОК або ресурс Pub.Med залежно від рівня користувача).

Енциклопедичні елементи на рівні мікроструктури: у вигляді ілюстрацій (фотографії, малюнки, схеми, таблиці та посилання на анатомічні атласи і т.д.), бібліографічної інформації, які включені до словникової статті. Цей термінографічний інструмент дає змогу доповнити лінгвістичні і позалінгвістичні характеристики терміна з максимально можливою кодифікацією і систематизацією всієї інформації про той чи інший медичний концепт.

Ураховуючи весь комплекс вимог, визначено, що під час розробки словника до робочих груп мають бути залучені як лінгвісти, так і спеціалісти різних сфер медицини, а також спеціалісти в галузі медичної інформатики. У контексті нашого дослідження під час розробки концепції навчального англійського медичного словника (НАМС) до робочої групи було залучено спеціалістів кафедри медичної інформатики Запорізького державного медичного університету.

Завдання щодо створення НАМС в електронному форматі було реалізовано у створенні програми *LearnMedict*. Алгоритм створення програми *LearnMedict* складався з двох основних етапів:

Етап 1. Створення баз даних і отримання даних із уже існуючих баз, які мають відкритий доступ.

Етап 2. Редагування і форматування отриманих даних, які об'єднані в рамках словникової статті.

Програму, створену для *Етапу 1*, було написано на мові програмування C# з використанням *Windows Forms*. *Етап 1* складався з двох підетапів:

1.1. Пошукове відвідування програмою LearnMedict термінологічних баз і вибір блоків потрібної для словникової статті інформації.

1.2. Аналіз отриманих даних та сортування зайвих компонентів.

Етап 2 роботи цієї програми, на відміну від першого, є не таким комплексним, але не менш вагомим. Під час функціонування програми на цьому етапі відбувається відкриття сторінок у браузері. Ці *скрипти* змінюють сторінку таким чином, щоб вона була зручною для сприйняття користувачем.

Для цього програма *LearnMedict* приховує інформацію, яка не є важливою для використання в цій словниковій статті. Така інформація не видаляється, а тільки приховується, тому в разі потреби користувач може її відкрити під час користування словниковою статтею.

Така функція є корисною і зручною для градуальної подачі інформації і її сприйняття з урахуванням потреб користувача і його рівня можливостей/вмінь/знань щодо її опрацювання й опанування. На цьому етапі також є можливість змін, перезбірки і перекомпіляції скриптів, оскільки вони знаходяться в різних файлах.

Однією з додаткових, але не менш важливих функцій програми *LearnMedict* є забезпечення принципу градуальності словника: компонування словникової статті залежно від рівня володіння англійською користувача, а також із урахуванням досвіду в галузі медичних знань залежно від курсу навчання/професійного досвіду.

Для забезпечення реалізації цього підходу після визначення рівня володіння мовою й термінологічним апаратом у галузі медицини програма *LearnMedict* передбачає запуск додаткових налаштувань відповідно до цих рівнів. На сьогодні в експериментальному варіанті програми *LearnMedict* ці налаштування прописуються у файлах із використанням готових функцій на мові JavaScript.

Практична реалізація градуального принципу на цьому етапі дослідження була можлива за допомогою створення *трьох базових папок* у програмі *LearnMedict*, які у нашому випадку згенеровані згідно з вимогами користувача: 1) для студентів 1-го року навчання; 2) для студентів 3-го року навчання; 3) для аспірантів. Ці папки було сформовано з урахуванням того, що всі категорії користувачів навчаються у медичних вишах за освітньою програмою «Медицина». Таким чином, під час формування кожної папки було розроблено порядок подачі інформації з урахуванням пріоритету затребування й отримання інформації.

Так, *перша папка* програми *LearnMedict* для студентів 1-го року навчання була згенерована таким чином, щоб словникова стаття була базовою і не переважувала користувача. Ця стаття включала такі компоненти на рівні **мікроструктури**: *заголовний термін, транскрипція, граматичні характеристики, етимологічна інформація, опис значення терміна (одне чи декілька найбільш вживаних у медичній галузі), приклади найбільш вживаних словосполучень, приклади використання на рівні речення, ілюстрація*.

Друга папка програми *LearnMedict* згенерована для студентів 3-го року навчання, які, згідно з вимогами програми Міністерства охорони здоров'я України, мають складати загальноукраїнський фаховий іспит КРОК 1 (ЄДКІ). Одним із обов'язкових компонентів такого іспиту є англomовна частина, яка включає тестові завдання, розроблені на основі оригінальних англomовних історій хвороб. Таким чином, обов'язковим компонентом словникової статті для цієї категорії

користувачів є включення інформації з офіційної бази КРОК. Ця стаття включала такі компоненти на рівні *мікроструктури*: *заголовний термін, транскрипція, граматичні характеристики, етимологічна інформація, опис значення терміна, приклади найбільш вживаних словосполучень, приклади використання на рівні речення, ілюстрація, приклад використання у міжнародній номенклатурі, приклад використання у ICD 11, приклад використання у базі тренувальних тестів ЄДКІ (КРОК 1).*

Третя папка програми *LearnMedict* згенерована для аспірантів та докторантів, які навчаються як здобувачі освітньо-наукових рівнів для отримання ступенів доктора філософії та доктора наук. Таким чином, ця папка включала посилання на бази даних з урахуванням потреб щодо забезпечення якісної комунікації в рамках наукового медичного дискурсу на платформі PubMed (<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/>). Фінально ця стаття включала такі компоненти на рівні *мікроструктури*: *заголовний термін, транскрипція, граматичні характеристики, етимологічна інформація, опис значення терміна, приклади найбільш вживаних словосполучень, приклади використання на рівні речення, ілюстрація, приклад використання у міжнародній номенклатурі, приклад використання у ICD 11, приклад вживання на платформі PubMed.*

Питання своєчасного лексикографування неологізмів у словнику НАМС вирішується автоматично. Перспективним є розробка додаткових компонентів мегаструктури словника за рахунок включення до мегаструктури словника НАМС відокремлених інформаційних даних. Такі дані функціонально розміщуються окремими блоками на додаткових платформах кафедри іноземних мов ЗДМУ: онлайн курси Edx (<https://courses20.zsmu.edu.ua/>) та хмарних сервісах на платформі SharePoint, посилання на які буде знаходитись на домашній сторінці словника (home page), так званому початковому вході в словник.

ВИСНОВКИ

У дисертації встановлено адаптаційні механізми, які забезпечують реалізацію системного потенціалу САС–АМТ в умовах, що постійно змінюються, протягом чотирьох століть; виявлено параметри динаміки системи, які зумовлюють тенденції розвитку англомовної медичної термінографії; обґрунтовано перспективний напрям щодо максимального сприяння ефективному міжнародному співробітництву в галузі медицини в умовах формування глобального наукового простору. Дослідження охопило період із середини XVII ст. до початку XXI ст. та включило критичний аналіз 472 англомовних медичних довідників (АМД) у контексті історії розвитку медичної термінографії в цілому.

У роботі започатковано новий напрям у лінгвістичних студіях – металексикографія галузі медицини. Поглиблено здобутки металексикографії: уточнено терміни «термінографія» і «металексикографія», введено до наукового обігу термін «англомовна медична металексикографія»; розроблено нову системну методологію дослідження медичної термінографії; визначено нелінійну кореляцію між динамікою медичного дискурсу та медичною термінографією; виявлено

типологічний критерій, специфічний для медичної термінографії, – виконання регуляторної функції, та виділено групу АМД, які виконують цю функцію.

Застосування системного підходу дало змогу встановити і довести системність термінографії галузі «Медицина», обґрунтувати тип її системної організації – складна адаптивна система, побудувати її структурно-динамічну модель. Розроблено комплексну методику дослідження, яка вперше поєднує два підходи до аналізу й моделювання складних адаптивних систем – агент-орієнтований метод ('bottom – up' (знизу – вгору)) і метод системного потенціалу ('top – down' (згори –вниз)) – і включає методи лінгвістики і лексикографії та загальнонаукові методи.

Застосовування агент-орієнтованого підходу уможливило виявлення ходу історичного розвитку (динамічний аспект) і сучасного стану (типологічний аспект) САС-англомова медична термінографія. Застосовування методу системного потенціалу дало змогу окреслити динаміку її еволюції, визначити перспективний напрям її подальшого розвитку (навчальна медична термінографія) під час адаптації до кардинальних змін в умовах реалізації потенціалу системи. Запропоновано концептуальну модель словникової статті електронного навчального градуального англомовного медичного словника з урахуванням закономірностей еволюційної динаміки САС-АМТ, теоретичних положень і випробуваних часом практичних методів лексикографії і термінографії, особливостей стану медичної науки і практики в умовах глобалізації, досягнень у науково-технічній сфері, потреб користувача.

Комплексний аналіз еволюції САС-АМТ як складової САС-екосистема/медицина/медична термінологія/медична термінографія та використаних методів лексикографічного опису АМТ дали змогу виділити *два періоди у розвитку АМТ*, яка починає своє формування у межах загальної медичної лексикографічної традиції *періоду раннього нового часу: прототермінографічний період (XIII ст. – XVI ст.) і термінографічний період (XVII ст. – 2020 р.)*. Враховуючи кількісні та якісні особливості створення англомовних медичних словників і умов, у яких відбувалось формування медичної термінографії у той чи інший проміжок часу, *термінографічний період*, у свою чергу, було умовно поділено на такі два додаткові періоди: *термінографію розвитку (XVII ст. – XVIII ст.) і розвинуту термінографію (XIX ст. – 2020 р.)*

Динаміка еволюції САС-АМТ демонструє нерівномірну проте стабільну тенденцію до зростання обсягів лексикографічної продукції.

Зіставлення результатів історичного й типологічного аналізів виявляє специфіку динаміки САС-АМТ відповідно до типологічної належності довідників. Для фактуальних довідників вона характеризується збереженням структурно-типологічної композиції при явній спрямованості у бік спеціалізації. У групі словникових довідників динаміка є двовекторною: для тлумачних довідників – у напрямі спеціалізації, для перекладних – у напрямі генералізації. За методами лексикографування фактуальних довідників динаміка демонструє тенденцію до компресії і до поступового зростання обсягу цифрового компонента. У динаміці еволюції словникових довідників спеціалізація у вигляді посилення на відповідні

фактуальні бази даних набула статусу обов'язкової складової. Динаміка еволюції електронних словникових довідників спрямована на системну репрезентацію медичної терміносистеми.

Результати дослідження стану АМТ дали змогу розробити типологічну класифікацію англomовних медичних довідників, базуючись на їх функціональному навантаженні та характеристиках потенційного користувача з урахуванням загальних класичних підходів лексикографії. Відповідно, у системі АМТ виділено дві групи довідників – фактуальні й словникові. Фактуальні довідники, до яких належать номенклатури, компендіуми, коди, атласи, виконують регуляторну функцію, здійснюючи стандартизацію і кодифікацію міжнародно узгодженої медичної термінології та орієнтовані на професійних користувачів – науковців, широку медичну спільноту, страхові компанії. Функція словникових довідників полягає у лексикографічному описі медичної термінології з дотриманням вимог стандартизації; вони орієнтовані на професійну спільноту і широке коло користувачів. Встановлено системну взаємодію між фактуальними і словниковими довідниками. Енциклопедичні медичні довідники виконують функції інвентаризації та реєстрації медичних термінів, а також збереження й передачі накопичених знань та орієнтовані на науковців, студентів, медичних працівників, спеціалістів суміжних і інших галузей та всіх зацікавлених.

Розроблено типологічну класифікацію англomовних словникових довідників, яка базується на загальних лексикографічних принципах і підходах з класифікаційним розподілом довідників за формальними ознаками (адресат, оформлення, обсяг) і лінгвістичними параметрами (кількість мов, підмова медицини, розташування введень, одиниця введення, функція, тип словникової статті) та проведено лексикографічний аналіз всіх типів словників.

Наскрізнний аналіз словникових медичних довідників, тлумачних і перекладних, засвідчив, що вони створюються з урахуванням матеріалів фактуальних довідників методами загальномовної лексикографії із залученням енциклопедичних даних. Детальний аналіз на всіх структурних рівнях (мега-, макро-, мікро-) виявив *методи* лексикографічного опису англomовних медичних термінів.

Установлено, що у *тлумачній англomовній медичній термінографії* основні питання медичної термінографії вирішуються поєднанням у словниковій статті лінгвістичних і енциклопедичних параметрів. Питання синонімії та багатозначності вирішуються використанням перехресних посилань і використанням додаткових введень. Етимологічна інформація подається безпосередньо у словниковій статті.

У *перекладній англomовній медичній термінографії* задіяні свої методи та інструменти. Аналіз *мегаструктури* двомовних перекладних словників засвідчує, що використання детальної та структурованої інформації у дословниковій і післясловниковій частинах у вигляді порад, роз'яснень, схем і таблиць вирішує труднощі розуміння користувачем аббревіатур, акронімів, скорочень. Суворе дотримання офіційних міжнародних стандартів до перекладу терміна, використання перехресних посилань і додаткових введень на рівні *макроструктури* вирішує проблему полісемії і сприяє системному розумінню терміна з його подальшим правильним використанням у терміносистемі медицини.

Аналіз *мікроструктури* перекладних словників продемонстрував, що комплексне застосування у словниковій статті лінгвістичних даних вирішує низку питань, пов'язаних з правильним правописом, вимовою, використанням терміна. Цьому сприяє детальна орфоепічна, граматична й етимологічна інформація про термін. Методи рубрикації, включення підстаттей, перехресних посилань розв'язують питання багатозначності та синонімії, а також чіткого розуміння епонімів і топонімів.

Лексикографічний аналіз *багатомовних перекладних медичних словників* засвідчив, що такі завдання термінографії, як відбір словника, уніфікація і стандартизація терміна, доступність матеріалу для адресата під час реєстрації всіх особливостей англomовного медичного терміна успішно вирішуються інструментами багатомовної термінографії: на рівні мегаструктури – інформаційно змістовна дословникова частина, паралельна реєстрація термінів в основному словнику і словниках-показниках; на макрорівні – алфавітна будова, енциклопедична інформація, вживання знаків, скорочень, цифр, поміток і перехресних посилань; на рівні мікроструктури – включення граматичних характеристик, етимології, додаткових введень.

Специфіка англomовної медичної термінографії полягає в тому, що і для *тлумачних, і для перекладних словників* є характерним системне використання енциклопедичної інформації, яка представлена біографічними даними, ілюстраціями, короткими історичними довідками, фактами медичної теорії і практики. Цей інструмент розширює функціональний діапазон словникових довідників, створюючи можливості для їх застосування як навчальних матеріалів.

Лексикографічний аналіз *медичних енциклопедичних словників* виявив, що вони переважно мають класичну структуру тлумачного словника на мега, макро- та мікрорівнях. Їх структура і наповнення залежать від обсягу й адресата.

Під час укладання *англomовних медичних енциклопедій* поєднуються інструменти загальної лексикографії та лексикографії для спеціальних цілей. Англomовна медична енциклопедія є невід'ємною складовою англomовної медичної термінографії як складної адаптивної системи.

Аналіз *англomовної електронної медичної термінографії* виявив, що під час глобальної диджиталізації електронна лексикографія використовує методи і підходи, сформовані в англomовній лексикографії, адаптуючи їх до сучасних технологій.

Виявлено закономірності розвитку агентів САС-АМТ. Для академічної складової закономірність полягає у трансформації оперативних сил від індивідуальної ініціативи до колективної творчості (окремі практики в медичній справі/лікарі/складні творчі колективи). Для фінансової складової – у зміні форм і засобів фінансування (власні кошти/благодійні пожертвування/спонсорування з боку окремих осіб і організацій/гранти). Для технічної складової – у прискоренні процесу лексикографування при підвищенні рівня комплексності ((рукопис) глиняні таблиці – папірус – пергамент – папір – (друк) паперові словники – (електронна обробка) словники на електронних носіях).

Установлено адаптаційні механізми, які визначають динаміку САС-АМТ: *підтримання балансу* між АМТ, медициною і медичною терміносистемою в

умовах, що постійно і непередбачено змінюються, шляхом розвитку й удосконалення комунікації між агентами САС-АМТ, між складними адаптивними системами – АМТ – медицина – медична термінологія; *оптимізація ефективності* шляхом вдосконалення лексикографічної практики, формування типологічної різноманітності разом з виробленням критеріїв до словників різних типів, формування й розвитку теорії медичної термінографії і використання новітніх технологій, підготовки професійних термінографів.

Визначено напрям динаміки, який є перспективним щодо максимального сприяння ефективному міжнародному співробітництву в галузі медицини в умовах формування глобального наукового простору. Її загальний напрям полягає у формуванні системної англомовної медичної термінографії з відповідною типологією довідників: навчальний градуальний перекладний, навчальний градуальний тлумачний, навчальний градуальний енциклопедичний, тлумачний, перекладний, енциклопедичний (одномовний/двомовний/багатомовний), комплексний.

Відповідно до встановленої динаміки розвитку САС-АМТ і виявлених системних лакун, спираючись на досвід медичної термінографії, методи навчальної лексикографії, потреби користувача, його рівень володіння англійською мовою і його знання в галузі медицини, розроблено концептуальну модель електронного навчального градуального англомовного медичного словника.

Отримані результати засвідчують, що роль англомовної медичної термінографії полягає у формуванні глобального наукового простору галузі медицини для оптимізації доступу до акумульованого знання, яке закодоване в терміносистемі і розкривається в тлумаченнях.

Наукові праці, в яких викладено основні наукові результати дисертації

Монографії:

1. Гордієнко О. В. Англомовна медична лексикографія: досвід минулого та виклики сьогодення. Запоріжжя : ЗДМУ. Монографія. 2020. 544 с.
2. Гордієнко О. В. Навчальний медичний словник: базові принципи та структура (на матеріалі англомовної медичної термінології) *Гуманітарні виміри сучасної медичної освіти : міждисциплінарний діалог : колективна монографія* / відп. ред. Д. А. Москвітін. Запоріжжя : ЗДМУ. 2020. С. 104–111.

Статті у наукових фахових виданнях України:

3. Гордиенко Е. В. Методология изучения национальной англоязычной лексикографии. *Новая филология. Сборка научных работ*. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. №46. С. 23–26.
4. Гордиенко Е. В., Кечеджи О. В. Некоторые тенденции и особенности развития национальной англоязычной лексикографии. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: «Филология. Социальные коммуникации»*. Симферополь : ТНУ, 2012. Т. 25(64). №4. Ч. 2. С. 59–64.

Особистий внесок здобувача: проаналізовано особливості розвитку національної англомовної лексикографії в діяхронії.

5. Гордієнко О. В. Национальная лексикография, как культурно-исторический дискурс. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. №54. С. 22–25.
6. Гордієнко О. В. Особенности становления и тенденции развития англоязычной лексикографической традиции Новой Зеландии. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ. 2014. №62. С. 36–40.
7. Гордієнко О. В. Some issues of English medical terminography in the context of English globalization. *Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць*. Ужгородський національний університет. Ужгород. 2019. Вип. 17. С. 25–33.
8. Гордієнко О. В. Номенклатура в системі англоязычної медичної термінографії. *Вісник Маріупольського державного університету. Збірник наукових праць. Серія «Філологія»*. Маріуполь. 2019. №21. С. 117–124.
9. Гордієнко О. В. Периодизация и тенденции развития переводной англоязычной термінографії області медицини. *Наукові записки Національного університету острозька академія. Серія «Філологія»*. Острог, 2019. Вип. 8(76). С. 141–145.
10. Гордієнко О. В. Актуальні питання англійської медичної термінографії та засоби їх вирішення в двомовних словниках (метод критичного аналізу). *Актуальні питання іноземної філології : наук. журн.* Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2019. №11. С. 40–46.
11. Гордієнко О. В. Актуальные проблемы англоязычной медицинской терминологии и методы их решения (на материале Dorland's Illustrated Medical Dictionary). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія «Філологічні науки»*. Чернівці ; Сучава : БДМУ. 2019. № 3(23). С. 15–20.
12. Гордієнко О. В. Англійська медична термінологія: особливості та методи лексикографування у словнику Terminologia Medica Poliglotta. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. №78. С. 16–22.
13. Гордієнко О. В. English medical lexicography: diachronic analysis. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 14. С. 72–77.
14. Гордієнко О. В. Анатомічні атласи в загальній парадигмі англійської медичної лексикографії. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія «Філологічні науки»*. Чернівці ; Сучава : БДМУ. 2020. №3(27). С. 35–39.
15. Гордієнко О. В. Досвід вивчення медичної термінографії як динамічної системи. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ. 2020. №79. С. 15–20.
16. Гордієнко О. В. Електронна лексикографія в умовах глобальної діджиталізації (критичний аналіз англійських медичних словників). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2020. Т. 31(70). №2. С. 55–59.
17. Гордієнко О. В. Енциклопедія як функціональна одиниця в системі англійської медичної термінографії. *Міжнародний філологічний часопис*. Київ, 2020. №11(2). С. 92–99.

18. Гордієнко О. В. Термінографія як засіб стандартизації та реєстрації термінів в умовах глобального науково-технічного простору. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. «Германська філологія»*. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. Вип. 823. С. 53–59.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

19. Гордієнко О. В. Медицинская англоязычная лексикография: вопросы типологии и функций словарей. *Теоретические и практические аспекты романо-германской филологии и методики преподавания иностранных языков: сборник научных статей*. Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2016. Вып. 2. С. 147–151.

20. Гордієнко О. В. General and medical terminography: theoretical and methodological approaches. *East European Scientific Journal*. Warsaw. 2020. №2(54). Part 2. P. 47–52.

21. Гордієнко О. В. The medical dictionary user as an active participant in its development. *East European Scientific Journal*. Poland. Warsaw. 2020. №12(64). Part 2. P. 33–37.

22. Гордієнко О. В. Some approaches to classification of dictionaries in lexicography. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest. 2020. Vol. VIII(64). Issue 216. P. 26–29.

23. Гордієнко О. В. Динаміка і тенденції розвитку англomовної медичної лексикографії (XVII ст. – поч. XXI ст.) *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest. 2021. Vol. IX(73). Issue 248. P. 29–32.

Тези доповідей на конференціях:

24. Гордієнко О. В. Канадская англоязычная энциклопедическая лексикография: британская традиция, национальный контент. *Лексикографические ракурсы: традиции и вызовы XXI века : материалы IX Международной школы-семинара*, Иваново, 8–10 сентября 2011 г. Иваново : Ивановский гос. ун-т. 2011. С. 105–108.

25. Гордієнко О. В. English Medical Lexicography: Diachronic Analysis. *International Conference “Language and Modern Technologies V: Issues of Historical and Etymological Lexicography”*. Tbilisi, Georgia, December 15–17, 2019. Tbilisi. 2019. P. 36–37.

26. Гордієнко О. В. Зарождение медицинской терминологии сквозь призму формирования и развития медицинской терминологии. *Актуальные проблемы романо-германской филологии и методики преподавания иностранных языков : материалы IX Международной научной конференции*. Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины г. Гомель, Беларусь, 25 октября 2019 г. Гомель : Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины, 2019. С. 30–134.

27. Гордієнко О. В. Переводные медицинские словари как элемент англоязычной терминологической традиции медицины. *Світ мови – Світ у мові :*

матеріали V Міжнародної наукової конференції. Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова, м. Київ, 24 жовтня 2019 р. Київ, 2019. С. 41–43.

28. Гордієнко О. В. Досвід вивчення медичної термінографії як динамічної системи. *Синергетика у філологічних дослідженнях : тези доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Запоріжжя, 02 квітня 2020 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. С. 14–17.

29. Гордієнко О. В. Глобальна діджиталізація і розвиток електронної англомовної лексикографії галузі медицини. *Сучасна філологія: тенденції та пріоритети розвитку : міжнародна науково-практична конференція*, м. Одеса, 22–23 травня 2020 р. Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2020. Ч. II. С. 33–37.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

30. Анатомическая номенклатура как функциональная единица в системе англоязычной медицинской терминологии. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки професійної школи : збірник статей*. Полтава : Астроя, 2019. С. 83–88.

31. Англійська мова для студентів медиків. Professional English in General Medicine : підручник / О. С. Ісаєва, О. В. Гордієнко та ін. Львів, 2013. 546 с. (Затверджено Міністерством охорони здоров'я (протокол №3 засідання Комісії з медицини науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 16.10.2012 р.) (Лист № 23-01-25/269 від 05.11.2012 р.))

Особистий внесок здобувача: розроблено принципи укладання глосарію «English-Ukrainian Glossary» у підручнику.

32. Foreign Language Proficiency Test: “KROK 1. Medicine”: manual / О. М. Беляєва, О. В. Гордієнко та ін. Kyiv : AUS Medicine Publishing, 2020. 328 с.

Особистий внесок здобувача: розроблено принципи укладання словника «English-Ukrainian Dictionary» у підручнику.

АНОТАЦІЯ

Гордієнко О. В. Термінологічна лексикографія у формуванні глобального наукового простору галузі медицини (на матеріалі англомовних медичних словників). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2021.

Дисертацію присвячено виявленню напряму і перспектив розвитку англомовної медичної термінографії (АМТ) з метою забезпечення ефективної міжнародної комунікації і співробітництва в галузі медицини в умовах формування глобального наукового простору шляхом визначення нелінійної кореляції

між динамікою медичного дискурсу, розвитком термінологічного апарату та медичною лексикографією. Розроблено методологію дослідження АМТ як складної адаптивної системи і застосовано міждисциплінарний підхід для емпіричного аналізу. Дослідження охопило медичну лексикографію в цілому і АМТ зокрема за увесь період її існування та включало аналіз 472 англomовних медичних довідників (АМД).

Доведено системність термінографії галузі медицини та обґрунтовано тип її системної організації. Проаналізовано розвиток АМТ в контексті світової традиції та складено періодизацію цього процесу. Розроблено принципи типологічної класифікації АМД, які базуються на їх функціональному навантаженні з урахуванням загальних класичних підходів лексикографії. У системі АМТ виокремлено дві групи довідників – фактуальні і словникові, розроблено типологічну класифікацію англomовних словникових довідників, проведено лексикографічний аналіз АМД. Виявлено еволюційну динаміку розвитку АМТ. У загальному кількісному вираженні динаміка демонструє нерівномірну, проте стабільну тенденцію до зростання. За якісною складовою – спрямованість у бік спеціалізації і диджиталізації. Доведено необхідність розробки електронного навчального медичного словника, який відповідає параметрам складної адаптивної системи та наявному професійному запиту, розроблено його концепцію.

Ключові слова: лексикографія, медична термінографія, складна адаптивна система, типологія словників, словниковий довідник, критичний аналіз словника, навчальна лексикографія.

АННОТАЦІЯ

Гордиенко Е. В. Терминологическая лексикография в формировании глобального научного пространства области медицины (на материале англоязычных медицинских словарей). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Запорожский национальный университет, Запорожье, 2021.

Диссертация посвящена выявлению направления и перспектив развития англоязычной медицинской терминологии (АМТ) для обеспечения эффективной международной коммуникации и сотрудничества в сфере медицины в условиях формирования глобального научного пространства путем определения корреляции между динамикой медицинского дискурса, развитием терминологического аппарата и медицинской терминологией. Разработана методология исследования АМТ как сложной адаптивной системы и применено междисциплинарный подход для эмпирического анализа. Исследование охватило медицинскую терминологию в целом и АМТ в частности за все время ее существования и включило анализ 472 англоязычных медицинских справочников (АМС).

Доказана системность терминологии сферы «Медицина» и обоснован тип ее системной организации. Исследовано развитие АМТ в контексте мировой

традиции и составлена периодизация этого процесса. Разработаны принципы типологической классификации АМС, основанные на их функциональной нагрузке с учетом общих классических подходов лексикографии. В системе АМТ выделено две группы справочников – фактуальные и словарные, разработана типологическая классификация англоязычных словарных справочников, проведено лексикографический анализ АМС. Выявлено эволюционную динамику развития АМТ. В общем количественном выражении динамика демонстрирует неравномерную, однако стабильную тенденцию к возрастанию. По качественной составляющей – направленность в сторону специализации и диджитализации. Доказана необходимость разработки электронного учебного медицинского словаря, который соответствует параметрам сложной адаптивной системы и существующему профессиональному запросу, разработана концептуальная модель такого словаря.

Ключевые слова: лексикография, медицинская терминология, сложная адаптивная система, типология словарей, словарный справочник, критический анализ словаря, учебная лексикография.

SUMMARY

Gordiyenko O. V. Terminological Lexicography in the Formation of the Global Scientific Area of Medicine (based on English Medical Dictionaries). – Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology. Specialty 10.02.04 – Germanic Languages. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2021.

The thesis focuses on the English-language medical terminography, the direction of its dynamics and development prospects. In this research, English-language medical terminography (ELMT) is seen as an effective means of promoting international communication and fruitful cooperation in the field of medicine under the conditions of globalization. The study covered the period from the middle of the 17th century to the beginning of the 21st century and included a critical analysis of 472 English-language medical reference works in the context of the history of medical terminography.

In the research, a new trend in linguistic studies has been introduced – medical terminological lexicography. Within this trend, the terms "terminography" and "metalexigraphy" have been elaborated, the term "English-language medical terminography" has been introduced; a new systems methodology for the study of medical terminography has been developed; the correlation between the dynamics of medical discourse, the development of the terminological system and the medical terminography has been indicated; a typological criterion, specific for medical terminography, its regulatory function, was revealed and a class of the English-language medical reference works that perform this function was distinguished.

Through the systems' approach, systemic nature of medical terminography was identified and proved, the type of systems it belongs to, complex adaptive systems (CAS), was specified, structural and dynamic models of this system were developed.

A comprehensive research methodology was elaborated. The methodology conjoins two approaches to the analysis and modeling of complex adaptive systems – ‘bottom-up’ and ‘top-down’ – and incorporates methods of linguistics, lexicography, and general scientific methods.

By application of the ‘bottom-up’ approach the course of historical development (dynamic aspect) and the current state (typological aspect) of CAS-English-language medical terminography (CAS-ELMT) were revealed. By application of ‘top-down’ approach the dynamics of its evolution was outlined, systemic lacunae were identified and the lacunae filling methods were developed.

These methods are based on the laws of evolutionary dynamics of the CAS-ELMT, theoretical postulates and practical methods of lexicography and terminography, the state of medical science and practice in the context of globalization, the latest achievements in science and technology as well as the potential user needs.

A comprehensive analysis of the evolution of the CAS-ELMT that took into account both the state of medicine and its terminology as well as methods of its lexicographic description gave grounds for distinguishing two developmental periods – evolving terminography (17th–18th centuries) and advanced terminography (19th century – 2020) with the subdivision of the second period into four successive phases (1. 19th century – 1918; 2. 1919–1945; 3. 1946–1999; 4. 2000–2020).

English medical terminography evolutionary dynamics and trends were determined. Dynamics of the CAS-ELMT evolution demonstrates stable but uneven upward trend.

A typological classification of the English-language medical reference works based on their functionality and characteristics of the potential user was developed.

It was deduced that reference works within ELMT fall into three types – factual, explicative and encyclopaedic. Factual reference works, nomenclatures, compendiums, codes, atlases, perform a regulatory function through standardization and codification of the internationally conformed medical terminology and are aimed at professional users: scientists, the general medical community, insurance companies. The function of explicative reference works, monolingual and bi- and multilingual, is to register medical terminology in compliance with standardization requirements; they are aimed at the professional community and a wide range of users. A systemic reciprocity of factual and explicative reference works was discerned. Encyclopaedic medical reference works, encyclopaedias and encyclopaedic dictionaries, are aimed at scientists, students, health professionals, specialists in related and other fields and all interested parties; their primary function is to transfer the accumulated knowledge to the next generation of medical workers, scientists, students, and to general public.

Juxtaposition of the results of the ‘bottom-up’ and ‘top-down’ parts of the research revealed that qualitative characteristics of the evolutionary dynamics correlate with dictionaries typological affiliation.

For factual reference works, these characteristics comprise continuity of structural and typological composition with a clear focus on specialization and, since the end of the twentieth century, tendency to the increase in the use of the digital component. In the group of explicative reference works, dynamics is two-vector – for monolingual

dictionaries it moves in the direction of specialization, for translation dictionaries – in the direction of generalization. Encyclopaedic dictionaries dynamics tends to move towards specialization.

The dynamics of the evolution of electronic dictionary reference works is developing in the direction of systematic representation of medical terminology.

In accord with the established dynamics of development of CAS-ELMT and identified system lacunae, based on the achievements of educational lexicography, user needs, their level of the English language competence and knowledge of medicine, an electronic English learners medical dictionary was designed.

Key words: lexicography, medical terminography, complex adaptive system, dictionary typology, reference works, dictionary criticism, learner's lexicography.

Підписано до друку 15.11.2021 р. Гарнітура Times New Roman.

Папір друкарський. Формат 60×90/16. Умовн. друк. арк. 1,7.

Обл.-вид. арк. 0,9. Друк – ризограф.

Наклад – 100 прим. Зам. № 9311.

Надруковано з оригінал-макету в типографії
Запорізького державного медичного університету
м. Запоріжжя, пр. Маяковського, 26